

YIL 57
SAYI 241

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLETEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXIV

Sa. 241

Aralık 2000

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

2001

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:

Sayfa

UMURTAĞ, GÜLSÜN: A Building Type of the Burdur Region From the Neolithic Period (1 harita, 1 kronoloji cetveli ve 8 resim ile birlikte)	683
DÖNMEZ, ŞEVKET: İ.Ö. 1. Bin Yılı Orta Anadolu Çanak-Çömleğinde Ana Tanrıça Kültü (1 harita , 4 çizim ve 8 resim ile birlikte)	707
KÖROĞLU, KEMALETTİN: Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası (17 resim ile birlikte)	717
BAKIR, ABDÜLHALİK: Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi	749
İNCE, KASIM: Gümüşhane'de Pek Bilinmeyen İki Mezar Anıtı (1 harita, 3 çizim ve 8 resim ile birlikte)	827
ÖDEN, ZERRİN GÜNAL: Kadı Burhaneddin Karşısında Bir Selçuklu Şehzadesi Kılıç Arslan	847
ÖĞRETEN, AHMET: Türk Kültüründe "Yada Taşı" ve XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı-Rus Savaşlarında Kullanılması	863
SARICAOĞLU, FİKRET: Osmanlı Muhalefet Geleneğinde Yeni Bir Dönem: İlk Siyasî Bildiriler (6 belge ile birlikte)	901
TURAN, ÖMER: XIX. Yüzyılda Kırım, Kafkasya ve Civarında Misyonerlik Faaliyetleri	921
GÜÇLÜ, YÜCEL: The Basic Principles and Practices of the Turkish Foreign Policy Under Atatürk	949

Kitap Tanıtımlar:

ŞARİROĞLU, MAHMUT H.: Benjamin Arbel: <i>Trading nations. Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean</i>	969
İLGÜREL, MÜCTEBA: Jean Bell: <i>Kösem Sultan Topkapı'da Bir Gelin</i>	971
GÖYÜNÇ, NEJAT: Reinhold Schiffer: <i>Oriental Panorama: British Travellers in 19th Century Turkey</i>	973
MERÇİL, ERDOĞAN: Firdaws Al-Iqbāl: <i>History of Khorezm</i>	977
2000 Yılı Birinci Yarısında Kütüphanemize Gelen Kitaplar ve Dergiler	983
İngilizce Özetler	1063

BELLETEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Türk Tarih Kurumu Adına
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Proprietor and Redactor in Chief
Turkish Historical Society
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Adres/Address:

Türk Tarih Kurumu Kızılay Sokak No: 1

06100-Sıhhiye/ANKARA

Tel: 310 23 68 (11 Hat)

Fax: 310 16 98

Internet: <http://www.ttk.gov.tr>

email: yusuf@ttk.gov.tr

ISSN 0041-4255

TÜRK KÜLTÜRÜNDE "YADA TAŞI" VE XVIII. YÜZYIL SONU OSMANLI - RUS SAVAŞLARINDA KULLANILMASI

AHMET ÖĞRETEN

Türk kültür tarihine baktığımızda, yada taşı diye bilinen taş vasıtası ile, bir nevi sihir yoluyla kar ve yağmur yağdırıldığıının pek çok örneklerine rastlamaktayız. Bu hususta Çin kaynaklarında olduğu gibi İslâm kaynaklarında (Arap, Fars ve Osmanlı) da bilgi vardır. Arapça İslâm kaynaklarında *hacerü'l-metar*, Farsça kaynaklarda *seng-i metar* (=yağmur taşı), *seng-i ceda* (=ceda taşı) diye geçen taş, muhtelif Türk lehçelerinden Yakutça'da *sata*, Altayca'da *cata*, Kıpçak grubu lehçelerde *cay* adı verilmektedir¹.

Yağmur taşını, *yat** (يت) diye isimlendiren Kaşgarlı Mahmud, "Bir türlü kamlık (kâhinliktir). Belli başlı taşlarla (yada taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu sûretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü."² demektedir. Aynı eserde *yat* (يات) karşılığı olarak, "Taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık³; taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık, yada taşı ile yapılan bir türlü kamlık, kâhinlik"; *yatlamak*, yada taşı ile efsun yapmak, *yatlatmak*, yada taşı ile okutmak, denilmektedir⁴.

Kaşgarlı, *yat* kelimesinin kullanılış şeklini örneklerken de şu açıklamaları yapmaktadır: *Yatladı* (يتلادی): "Yatıcı yatladı يتلادی = şaman yada taşı ile efsun yaptı", (şaman yada taşıyla yağmur yağdırmak için efsun yaptı)⁵. *Yatlatı* (يتلتي): "Bey yatlatı (بك يتلتي) = Bey yada taşına okuttu", (Bey kama, şamana yada taşıyla kamlık yaptırdı; bu yüzden rüzgâr esti, yağmur geldi).

¹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1995, s. 160-161 (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda kısaltılarak *Şamanizm* adıyla verilecektir); Faruk Sümer, "Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti", *Resimli Tarih Mecmuası*, Cilt IV, Sayı 44, Ağustos 1953, s. 2534.

* Her ne kadar bu kelime mütercim tarafından *yat* diye okunmuş olsa da yet okunması gerektiğine kaniyim.

² Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lûgat-it-Türk*, III, Terceme: Besim Atalay, Ankara 1992, s. 3.

³ Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, s. 159.

⁴ Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, Dizin, Ankara 1972, s. 147.

⁵ Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, III, s. 307-308.

Yatlatur-yatlatmak (يتلتور - يتلماتق) Bu, Türk ülkelerinde bilinmiş bir şeydir. Yüce Tanrı'nın izniyle yada taşına okumakla yağmur, soğuk, rüzgâr getirilir⁶. Görüldüğü gibi, Kaşgarlı eserinde yada yapan kişiyi "yacı" kelimesi ile ifade ettiği halde, mütercim bunu "şaman ve kam" kelimeleri ile açıklamaya çalışmıştır.

Bu taşın adının imlâsı da kaynaklarda şu şekillerdedir: yat (يات), yede (يده), yada (يادا), cede (جده); bu işle uğraşanlara da yacı, yedeci, yadacı, cedeci denir⁷. Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*'sinde yeda (يدا) ve yede (يده) (çoğulu *eyâdî*) ve Şemseddin Sâmî *Kamûs-ı Türki*'sinde yeda yahut yede (يدا - يده) imlâsını kullanmışlardır⁸. Hüseyin Kâzım Kadri ise *Türk Lügati*'nda يده , ياده , يدا (Lâtin imlâsı iede, yede, yada şeklinde) imlâlarını bir arada tercih etmiş ve büyü, sihir, efsun manası vermiştir⁹. Yine Şemseddin Sâmî, "sert ve kıymetli yeşil taş", diye tarif ettiği yeşem taşının karşılığı olarak da yede ve yeda imlâlarını kaydetmiştir¹⁰.

Rusça bir eserde yada için şöyle kaydediliyor: iede يده , yada يدا , cede جده taşı, sihirli taş, bezoar. Türkçe ve Çağatayca. Gücüyle kar ve yağmurun yağması ve durdurulması sağlanmakta. Arapça حجرالمطر [=hacerü'l-metar], Farsça سنك يده [=seng-i yede], Moğolca dzada yağmurlu¹¹. Yadacı, yedeci karşılığı olarak da, yada gücü ile havanın durumunu değiştiren sihirbaz, kâhin. **Yadacılık**: Sihirli, Altayca yadala veya yadakılmak, yadanın gücü ile yağmur veya bulutsuz açık hava çağırma¹². Diğer bir yerde de, yada/cada taşı ile yağmur yağdıran sihirbazlara yağmurcu denir, kaydı yer almaktadır¹³. *Uygur Sözlüğü*'nde ise, Osmanlıca'sı yadacı diye kaydedilen yadçı kelimesine "sihirbaz" manası verilmiştir¹⁴.

⁶ Kaşgarlı Mahmud, a.g.e., II, s. 355.

⁷ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Eski Türklerde dini-sihri bir anane", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Cild IV, Sayı 1, İstanbul 1925, s. 10; Avon Gabain de eserinde "yad: yağmur-taşı" imlâsını almıştır. Bkz. *Eski Türkçenin Grameri*, Terüme: Mehmet Akalın, Ankara 1988, s. 307.

⁸ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türki*, İstanbul 1978, s. 1544.

⁹ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügati*, IV, İstanbul 1945, s. 722.

¹⁰ Ş. Sâmî, a.g.e., s. 1549.

¹¹ Lazar Budagov, *Sravnitel'niy Slovar Turetsko-Tatarskih' Naraçiy (=Türkçe-Tatarca Lehçelerin Kıyaslayıcı Sözlüğü)*, II, Sant Petersburg 1871, s. 351.

¹² L. Budagov, *gös. yer.*

¹³ B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayını, Ankara 1971, s. 301

¹⁴ Caferoğlu Ahmet, *Uygur Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü yayını, İstanbul 1934, s. 216. Büyür kültür tarihçisi İbrahim Kafesoğlu da, eski Türklerin yağmuş, dolu

Kırgız Sözlüğü'nde de, "çay taş: Güya koyun işkembesinde bulunan ve yağmur yağdırma hassasına malik olan küçük taş" denilmektedir¹⁵.

Tarama Sözlüğü, "yada taşı, eskiden usûlüne göre kullanılınca yağmur yağdırdığına inanılan bir taş, yağmur taşı"¹⁶ derken, bir İngilizce sözlükte, "yede, Cebrail tarafından Nuh Peygamber'e verildiği bilinen bir taştır. Yağmurun yağışına ve yağın yağmurun kontrolüne vesile olur" denilmektedir¹⁷.

Farisi lügatlarından *Ferhengi Ziya'* da "Seng-i yede, sihir yahut mucize kabilinden yağmur celbeden bir nevi taş." kaydından sonra, yada'nın yeşim taşı olduğu, yeşim taşının Türkler tarafından yada itihaz edildiği belirtilmektedir¹⁸. *Cede taşı* (جده تاشى) başlığını kullanan diğer eser, "yede taşıdır, buna yede (يده) taşı, yeda (يدا) taşı ve yade (ياده) taşı da derler. Arapçası hacere'l-metar (حجر المطر)'dır" derken¹⁹; bir diğer eserde, *seng-i yede*, gökyüzüne karşı koyup özel bir efsun verdikleri zaman yağmur yağdıran bir taştır. Daha çok Türkler'in işidir. *Ekbername*'den anlaşıldığına göre Said Eşref, *Rezmiye*'de şöyle diyor: "Seng-i yede', ok yağdırmak için o kargaşada [yani muharebe esnasında] silah görevi yapmıştır. Yede iyi etkili bir taştır."²⁰

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü de, **Yeşm** maddesinde, *Eski Eserler Ansiklopedisi*'ne dayanarak şu açıklamayı yapıyor: "En eski bir Türk antikasıdır. Eski milletler buna yağmur taşı derler. Yat da tabir ederler. Yat; kehanet demektir. Yatlamak sihir yaptırmak demektir. Eski Türkler bu taşla sihir yapıp yağmur yağdırırlardı derler."²¹

yağdırmak, rüzgâr estirmek için sihrine müracaat etükleri bildirilen yada taşı (yağmur taşı)' na, Türkçe'de kaç denildiğini *Eski Uygur Sözlüğü*'ne dayanarak bildirmektedir. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1983, s. 291; aynı sayfa not. 487.

¹⁵ K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, II, (Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymas), Ankara 1994, s. 715.

¹⁶ Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü*, VI, Ankar 1972, s. 4189.

¹⁷ By Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon= Türkçeden İngilizceye Lügat Kitabı*, Constantinople 1921, s. 2199.

¹⁸ Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lügat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, II, İstanbul 1948, s. 1227.

¹⁹ Mirza Mehdi-yi Esterâbâdi, *Sanglab*, Naşreden: Rüşen-i Hiyavî, Neşr-i merkez, 1374/1995, s. 143.

²⁰ Seyyid Muhammed Ali Dâi el-İslâm, *Ferheng-i nizâm*, III, Tahran 1363 H, s. 418.

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1983, s. 634.

Sanat Ansiklopedisi bu taş iki ayrı imlâda ve iki ayrı madde halinde almış ve birbirini tamamlayıcı nitelikte açıklamalar yapmıştır. "Yada: Öz Türkçe'de sihir manasını ifade eder. Yarım şeffaf bir silikat taştır ki, Çağatayca'da ve Osmanlıca'da yeşim denir. Eskiden Türkler bu taştan put yaparlardı. Yağmur yağdırmak için bu taşta efsun okunarak suya atılırdı. Nefrit denilen böbrek sancılarını tedavi ettiği itikadında bulunulurdu. Türkler ve Çinlilerce bu taş fazilet ve kemâlin ümsalidir. Terkibindeki krom u hadidin nisbetine göre muhtelif renkte olur. Bazı Türk lehçelerinde buna **çada** da derler."²²

Yede maddesinde ise şu açıklama yapılmıştır: "(Os. Senk-i yede) Yeda, yada, yeşim ve yağmur boncuğu veya taşı dahi denilen silisiet-i alumin (Fr. Silicate d'alumine) ve kalsiyumla magnezyumdan ibaret zeytin yeşili renğinde sert bir taştır. Arapça'da hacir-ül matar (حجر المطر) denir. Eski Türkler'de bu taşın sihirli bir hassası olduğuna inanılır ve bundan put yapılırdı. Bu taş kurban kanı sürüldüğü veya suya atıldığı vakit yağmur yağdığı hakkında bir itikad vardı. Sihir ve efsun manasına da gelir"²³.

Burada taşın terkîbî yapısı hakkında verilen bilgi, yağmur taşının yeşim ile aynı kabul edilmesi esasına dayandırılmasından ibarettir. Halbuki ileride vereceğimiz bilgilerden de anlaşılacağı gibi, yada ile yeşim'in aynı şeyler olduğu hususunda bir ittifak yoktur. Bu taştan eski Türklerin put yaptıkları ifadesine gelince: Bazı araştırmacılar ve ikinci el kaynak durumundaki bazı eserlerin müellifleri, "yet/yat (يت) yapmak" tabirini "put (پت) yapmak" şeklinde hatalı okumuşlar, değerlendirmişler ve nakletmişlerdir. Bunun bir istinsah hatasından kaynaklandığını da gözden uzak tutmamak lâzımdır. Hatta bu kelimeyi "b t" harfleri ile (büt veya bet okumak mümkündür) kaydedenler de olmuştur²⁴. Buradaki eski Türkler'in put yaptıkları ifadesi de böylesi bir yanlışlığa istinaden olsa gerektir²⁵.

Muhtasar bir çalışmada da, **yada taşı ile kehanet**, başlığı altında, "Eski Türk kamlarının en önemli özelliklerinden birisi de **yada-yede-cada-cede** gibi

²² Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1975, s. 2199.

²³ C. E. Arseven, *a.g.e.*, s. 2230.

²⁴ Bu yazılış şekli ve değerlendirmesi için bakınız. Köprülüzade Mehmed Fuad, Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 8; Bu makaleden naklen Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara 1968, s. 63.

²⁵ M. Şerefeddin Yaltkaya'nın *Türkiyat Mecmuası*'nın V. cildinde yayımlanan 'Ebu Reyhan'ın bir Kitabı', adlı makalesinin s. 21'deki dipnotunda *Tansuknamei İlhanî*' den aynen şöyle nakdedilmektedir: "Yağmur taşı ve onun hassaları: Bu; maruf ve meşhur bir taştır. Türkler ona Ü- derler. Bu taşın türlü türlüleri vardır."

adlarla anılan yağmur taşı vasıtasıyla kâhinlik edip, hava durumunu değiştirme özelliğine sahip değildir. Bu taş vasıtasıyla kamların kar, yağmur, dolu yağdırıp, rüzgâr esürmeleri, fırtına çıkarmaları mümkündür," denilmektedir²⁶.

Yada taşı ile ilgili ilk haberlere Çin kaynaklarında da rastlanmaktadır. T'ang Sülâlesi tarihine göre, "Türkler'in büyük ataları Hunlar'ın kuzeyinde bulunan Suo sülâlesinden idi. Oymağın başbuğu A-p'ang-pu idi. Bunlar yetmiş kardeş idi. Birincisi dişi kurttan türemiş olup adı İ-chih-ni-shih-tou idi. A-p'ang-pu ve kardeşleri doğuştan budala oldukları için onların bütün sülâlesi imha edildi. Ni-shih-tou tabiat üstü husûsiyetlere malikti; yağmur yağdırıp, fırtına çıkarabilirdi..."²⁷

Diğer rivayet ise şöyledir: Çin kaynaklarının naklettiğine göre, Göktürkler'in kurttan türeyişle ilgili efsanelerinden birinde, Göktürkler'in atalarının kabile reisinin onyedî kardeşinin olduğu, bunlardan birisinin adı İ-chih-ni-shih-tou olup kurttan doğmuş olduğu ve diğerlerinden farklı olduğu belirtilmektedir. Tabiat üstü bir kudrete ve özelliklere sahip olan İ-chih-ni-shih-tou, yağmurun yağması, rüzgârın esmesi hususunda emirler verebiliyordu²⁸. Bu da onlara ataları Hunlar'dan geliyordu. Zira Hunlar düşmanlarına karşı, yağmur, dolu ve kar yağdırarak veya fırtına ve rüzgâr çıkararak onları mağlup ediyor ve bunu yapabilen kâhinlere sahip bulunuyorlardı. Onların V. asırda kuvvetlenen Cücen (Juan-juan) lerin bir istilâsına karşı kendilerini bu sayede korudukları kaydedilmiştir²⁹.

Başka bir yerde 449 yılı olaylarından bahsedilirken şöyle bir kayıt vardır: "Ewelve Kuzey Hunları'nın idaresinde bulunan Yüeban ahalisinde öyle kâhinler vardır ki, Cücen'lerin saldırılarına karşı durduklarında çok şiddetli yağmur yağdırdılar, fırtına çıkardılar. Cücenlerin onda üçü sellerde boğuldu, soğuktan kırıldı."³⁰

²⁶ Ayşe Duvarcı, *Türkiye'de Falçılık Geleneği ile bu Konuda İki Eser*, Ankara 1993, Kültür Bakanlığı Yayını, s. 26.

²⁷ A. İnan, *Şamanizm*, s. 160; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyyeti Mekûresi Tarihi*, I-II, İstanbul 5. Baskı, tarihsiz, s. 127.

²⁸ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, Ankara 1971, s. 27;

²⁹ O. Turan, *a.g.e.*, s. 127.

³⁰ A. İnan, *Şamanizm*, s. 160.

Altay-Türk masallarından olan Kara-atlı Han Masalı'nın kahramanlarından Kara-atlı Han'ın oğlunun üstün kuvvet ve cesareti yanında, attığı nâra ile dokuz karış kar yağdırdığı, her yandan rüzgâr çıktığı zikredilmektedir³¹.

Alplerin silahları arasında **yada taşı** vardır. Destanlara göre alpler, bu taşın sihrî kuvvetleri ile havayı istedikleri gibi değiştirebilirler, yağmur, kar, dolu yağdırırlar. İsterlerse bulutları dağıtıp havayı açarlar. Manas Destanı'na göre, Alp Almanbet çok çok usta bir yadacı idi. **Yada** (cada, cay) geleneği bozkır destanlarında çok önemli yer tutar³².

Abbâsî Halifesi Me'mun (M.813-833), **yağmur taşı** hakkında kendisine ulaşan duyumlar üzerine, teferruatlı araştırmalar yapıp bilgi toplaması için güvenilir adamlarını görevlendirmiştir. Bunlar Müslüman Türkleri toplayarak yada hakkında bilgi almak istemişlerdir. Her ne kadar yada ile yağmur yağdırıldığını öğrenmişlerse de, teferruata dair bir şey elde edememişlerdir³³.

X.-XI. yüzyıldan itibaren İslâm kaynaklarında **yada** hakkındaki bilgilere daha sıkça rastlanmaktadır. Firdevsî'nin (939-1020) *Şehnâme*'sinde, **yada**; Moğolca **ced**, yadacılık, **cedecilik**, **cadılık** ve bu işin sihir olduğu; Tuluy Han zamanında yağdırma olayından ve Hitay askerinin perişan olduğundan, Bazur adında bir sihirbazın efsunla yağmur yağdırdığından bahsedilmektedir³⁴.

Kazvîni (1203-1283), kozmoğrafya'ya dair olan eserinde **hacerü'l-metar** (=yağmur taşı) başlığı altında yada taşı ile ilgili şu açıklamayı yapıyor: "Türk memleketlerinden getirilir. Çeşitli renklerde. Bir şey içindeki suya konulduğunda, gökyüzü bulutlanır ve yağmur yağar, hava soğur ve kar yağar. Bu meşhur bir işür. Ben bu şekilde yağmur yağdırıldığını gören birisini gördüm."³⁵

Eski Türk Tarihi sahasındaki araştırmaları ile tanınan Faruk Sümer: "X. yüzyılda Türk memleketlerini gezdiğini iddia eden Arap müellifi Ebu Dulef Mis'ar İbni Mühelhel, İrtiş boylarında oturan Kimek (yahut Yemek) adındaki büyük Türk kavminden bahsederken, onların her istedikleri vakit yağmuru

³¹ B. Ögel, a.g.e., s. 313-316.

³² Abdülkadir İnan, *Makaleler ve incelemeler*, I, Ankara 1987, s. 158.

³³ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara 1968, s. 48.

³⁴ H. Tanyu, a.g.e., s. 44; Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Türkçeye Çeviren: Aykut Kazancıgil, İstanbul 1994, s. 78.

³⁵ Zekeriya b. Muhammed Kazvîni, *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve Garâ'ibü'l-mevcûdât*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 3025, v. 217b; Nr. 3027, v. 93b.

celbeden bir taşları olduğunu belirttikten sonra, bu hadiseyi gözüyle gördüğünü bildiren ilk müellif, büyük Türk alimi Kaşgarlı Mahmud'dur." diyor³⁶.

Hicrî 355'de (M.966) eserini yazan Makdîsî de, Türkler arasında istediği zaman kar ve dolu yağdıran adamların mevcut olduğundan bahsetmektedir³⁷.

Ünlü sosyolog İbni Haldun (M.1334-1406) *Mukaddime* adlı eserinde, Sultan ülkesinde ve Türk ülkesinde, bulutları sihirleyerek belli ve muayyen topraklara yağmur yağdıran sihirbazlar bulunduğunu işittiğini belirtirken³⁸, Ebu'l-Abbas İbn Muhammed İbn İsâ el-Mervezî, Oğuzlar, Dokuz Oğuzlar ve Karluklar'la komşu Horasan sınırında bulunan Türkler arasında istedikleri zaman yağmur ve kar yağdıran ve fırtına çıkartan adamlar bulunduğunu işittiğini kaydetmektedir³⁹.

Yusuf el-Tifâsî (ölümü 1253), Harzemşah Alâeddin Muhammed'in (ölümü 1220) ordusunda bulunan bir Türk'ün, istediği zaman yağmur yağdırdığını söylüyor⁴⁰.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (03.12.1495-16.04.1561) tarafından Arapça olarak kaleme alınıp oğlu Kemaleddin Mehmed Efendi (1552-1621)'nin Osmanlı Türkçesi'ne kazandırdığı *Mevzûatü'l-ulûm*'da, yada taşı ile ilgili şu bilgi verilmektedir: Türkler'den bazı idraksiz taifenin, yağmurların meydana gelişini veya uzaklaştırılmasını sağlayabildiklerini iddia ederler. İnceleyip tecrübe etmemiş olan şehirler halkı bile bunu tasdik ederler. Öyle bildirirler ki, efsun veyahut Allah tarafından, şefaât yolu ile yağmur yağdırır veya yağın yağmuru uzaklaştırırlar. Bu büyük bir dolap, kuvvetli bir hile ve fitnedir. Bu durum avamdan ve sıradan boş insanlardan pek çoğu için ibret ve sapıklık sebebidir. Yine bu türden olarak bazı dağlı Türkler yanında bir taş vardır ki, sanıldığına göre yağmuru celbedicidir. Hepsini bilirler. Su içine koyarlar, sihre benzer bazı şeyler de yaparlar ve haşa küfrü gerektiren bazı sözler söylerler. Merhum müellif şöyle ifade eder: "Türkler'den bu işi görenler ve yaşayanlardan ben şöyle işittim. Dediler ki: O durumda gökyüzünden yağmur yağar ve iddiaları gerçekleşir. Hatta yapılan işin tesiri o kadar süratli-

³⁶ F. Sümer, *a.g.mak*, s. 2534; Hikmet Tanyu, *a.g.e.*, s. 55-56.

³⁷ Köprülüzâde, *a.g.mak*, s. 4.

³⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, III, Türkçeye Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1988, s. 8.

³⁹ A. İnan, *Şamanizm*, s. 161.

⁴⁰ O. Turan, *a.g.e.*, s. 129.

dir ki, bir atın başı kar altında ve yağmurda gömülmüş iken, diğer yarısı güneş altında ısınır olur. Bunu defalarca görmüşüzdür." demiştir. Nice idare-den aciz akılsız ve ahmak buna son derece şaşırarak, yapılan bu işi, yerine göre velilik ve kerametlerine yorarlar⁴¹.

Şâbân Şifâi⁴² *Risâle-i şifâiyye fi beyân-ı envâ'-i ahcâr* adlı eserinde, şu nakilde bulunmaktadır: "Cumhûr-ı Türkân müttefiklerdir ki, her nerede bu yağmur taşı kullanılırsa kar ve yağmur ne isterlerse o yerde ve o yere yakın olan yerlerde mutlaka eserleri zuhur edip istedikleri kar ve yağmur yağar. Cumhûr-ı Türkândan bir cemaat, o taşın özelliklerine vâkıf olmakla o mer-tebe mehâretleri vardır ki, isterlerse yazın güneş Esed Burcu'nda iken yağ-mur, kar ve dolu yağmak, çok şiddetli rüzgâr esmek gibi acâib eserleri, o taş-ların vasıtası ile zuhura getirirler. Bir derecede ki, kasabalar ve köylerden bi-rinin bir tarafına kar, yağmur ve dolu yağdırır, diğer tarafında güneş mey-danda ve hava da lâtif olur. Bazıları, yağmur için başka, kar ve dolu ve hava-nın değişmesi ve rüzgâr ve toz için başka başka taşlar vardır, demişlerdir. Amma rivayet edenlerin çoğuna göre bu bir nevidir ki, **seng-i yede** veya **ha-cer-i metar** derler.... Bir yerde onlardan [bu sanata vâkıf olanlardan] birkaç şahıs toplanırsa, biri kar, biri yağmur, biri dolu yağmasına gayret edip kudret sahibi olan Cenâb-ı Hak, lütuf ve kereminden, her birinin sa'y ve gayretine göre de tesirini halk eder. Ama biri bulunursa kar ve yağmur ve sair garip eserlerden hangisini diliyorsa ancak onu yapar." demişlerdir⁴³.

Kar ve dolu taşı ile, yağmur taşının aynı taş mı olduğu hususunda anlaş-mazlık vardır. İkisinin de aynı olduğu düşüncesini benimseyenlere göre, bu etkinin derecesine göre ya yağmur veya kar, dolu yağar⁴⁴. Şaban Şifâi bunla-rın aynı taşlar olduğu kanaatinde olmalı ki, **dolu taşı**'ni ayrı bir başlık altında ayrıca ele almıştır. Şifâi, **hacerü'l-berd** dediği dolu taşı için, şu nakilde bulu-nuyor: Nasır Tûsi⁴⁵ (1201-1274) *Tansuknâme*'de⁴⁶, "Ol taşa Fârisi'de **büzûrk**

⁴¹ Taşköprülüzâde Kemaleddin Mehmed Efendi, *Mevzûatü'l-ülûm*, Dersaadet 1313, s. 384.

⁴² Ayaş'ta doğmuş, İstanbul medreselerinde tıp tahsili yapmış, saray hekimliğine tayin edilmiştir. Bir ara tıp eğitimi veren Süleymaniye medresesi'nde tıp dersleri vermiştir. Ordu başhekimî sıfau ile seferlere katılmıştır. Doğum tarihi bilinmeyen Şifâi, hayli ilerlemiş yaşta iken Diyarbekir niyabetinden mazulen dönerken Ankara'da 1705 yılında vefat etmiştir. Bilgi için bakınız. A. Süheyl Ünver, "Yağmur Taşı hakkında" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt IV, Sayı 7, s. 78.

⁴³ Şâbân Şifâi, *Risâle-i şifâiyye fi beyân-ı envâ'-i ahcâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 3544, v. 64b-65a; A. S. Ünver, *a.g.mak.*, s. 79-80.

⁴⁴ Köprülüzâde *a.g.mak.*, s. 9, not 1; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁵ Nâsireddin Tûsi, Merâğa Rasathanesi'nin kurucusudur. Hülagu ve Abaka Han'ın maiyetinde çalışmış bir astronomi alimidir.

⁴⁶ Asıl adı Nâsireddin Tûsi'dir (18 Subat 1201 Tûs-26 Haziran 1274 Bağdat). Tûsi'nin MEB. *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki biyografisinde, eserleri arasında *Tansuknâme* zikredilmemektedir.

mühre (بزرک مهره) derler. Ondan bilhassa dolu kaçar. Âdeta dolu yağdığı zamanlarda bağ, bostan ve ziraate âfat erıştırıp harap etmesin diye o taşı bir yüksek yere asarlar. Allah'ın emri ile o semte dolu yağmaz, ekinler ve bostanlar emin olur imiş.⁴⁷

Arap coğrafyacılarından Ebu Zeyd el-Belhî (ölümü 934) de *El-Bed' ve't-târih*⁴⁸ adlı eserinde kısaca, "Türkler arasında kar, dolu yağdıran ve rüzgâr estiren kişiler olduğu söylenir." diyerek yada'ya temas etmektedir.⁴⁹

Hicrî 10. ve 11. asırlarda (16.-17. yüzyıl) Türkler ve Özbekler arasında bu gayrı İslâmî âdetin halâ devam ettiği bilinmektedir.⁵⁰

Evliya Çelebi (1611-1682), Kafkasya yollarında seyahat ederken (1641), bir yerli büyücünün garip efsunlarla bulutları gökte toplayıp sağnak boşandırdığını bir ara anlatmıştır.⁵¹

V. V. Barthold bir eserinde *yada* kelimesini şöyle tarif etmektedir: "Genel Türk inancına göre, bu taşla kar, yağmur ve fırtına çağırılır."⁵²

Ziya Gökalp, bu sihirli taşta birçok yerde *yat* taşı da denildiğini, sonradan *yada taşı*, *ceda taşı*, *yade taşı* adları verildiğini ve bu kelimenin Fransızca'ya *jade* şeklinde geçtiğini, Acemlerin bu taşta *yeşim* namını verdiklerini, bu kelimenin aşlının da Türkçe olduğunun farzedilebileceğini, çünkü eski Türkçe'de yeşin (يشين) kelimesinin şimşek anlamına geldiğini, Kaşgarlı Mahmud'un "Kimin yanında kaş bulunursa şimşek onu yakmaz" dediğini kaydediyor ve kaş'ın iki husûsiyetinden birinin taşın beze sarılıp ateşe atılması halinde gerek bezin gerekse taşın yanmadığı, ikincisinin de susamış bir adamın bu

Bakınız "Tüsi" mad. *İA.*, XII/II, İstanbul 1988, s. 132-133. *Tansuknâme*'nin Tüsi'nin eseri olarak gösterilmesi Şifâî'nin hatası olsa gerekir. Zira *Tansuknâme* Reşidüddin'in eseridir ve tam künyesi *Tansuknâme-i İlhâni der Fünûn-ı ulûm-ı Hitâi*'dir. Bakz. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991, s. 297; "Reşidüddin" mad. *İA.*, IX, İstanbul 1964, s. 705-709.

⁴⁷ Ş. Şifâî, *a.g.e.*, v. 64a.

⁴⁸ Ebu Zeyd el-Belhî'ye izafe edilen *El-Bed' ve't-târih* aslında Tâhir el-Makdisî'nin eseridir ve tam künyesi *Kitâbü'l-bed' ve't-târih*'dir. Bilgi için Bkz. "Belhî" mad. *İA.*, II, İstanbul 1979, s. 487.

⁴⁹ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁰ Köprülüzade *a.g.mak.*, s. 10.

⁵¹ Mahmut R. Gazimihâl, "Büyücülükte Taşkömürü ve Yada Taşı", *Türk Folklor Araştırmaları (Dergisi)*, Cilt VIII, Sayı 168, Ağustos 1963, s. 3136.

⁵² V. V. Barthold, *Oçerk İstoriy Semireçiya (=Semireçiya Vilayetinin Hatıra Kitabından ayırması)*, Vermiy (Almatı) 1898, s. 91, not. 1.

taşı ağzına alması halinde susuzluğunun gitmesi olarak ifade ediyor⁵³. Ziya Gökalp, *yat*, Uygurların *yade* dediği, Yakutlar'daki *sata*'nın aynı anlama geldiğini de ifade ediyor⁵⁴.

Dr. Rıza Nur, *Türk Tarihi* adlı eserinde, Şamanizm'de din ile sihirin eşit ve şamanların yağmur yağdırma kudretine sahip sanıldıkları ve *yada* adında Aksai şark Türk yurtlarındaki birkaç ırmaktan çıkan ve birkaç nev'i olan *yada taşı* ile yağmur yağdırdıklarını söylemekte, "Bu kelime *yeşim* suretinde Arapçaya, *jaspe*⁵⁵ suretinde de Fransızca'ya geçmiştir. Eski Türkler buna *kaş* dahi derlerdi," demektedir⁵⁶. Caferoğlu da *qaş* kelimesine "yada taşı" manası vermiştir⁵⁷.

Ziya Gökalp'in de ifade ettiği, *yada taşı*'na Türklerin *kaş* dedikleri görüşü doğru olmasa gerek. *Kaş* kelimesi Kaşgarlı Mahmud'un *Divân-ı lügati't-türk*üne nazaran, *yat*'dan tamamen ayrıdır. Türkler temiz beyaz veya siyah renkte olan bu taşı (yani kaşı), yıldırımdan, susuzluktan, şimşekten korunmak için yüzüğe koyup taşarlardı⁵⁸. Ziya Gökalp, Kaşgarlı Mahmud, *yat*, *yatla*, *kaş* kelimelerini ayrı ayrı alıp manalar verdiği ve bu manalardan *yat* ile *kaş*'ın farklı şeyler olduğu anlaşılmasına rağmen, Fransızca'da *yeşime jada* denilmesinden de esinlenerek olsa gerek, her üçünü birbirine karıştırarak "yada" adı altında ortak bir değerlendirme yoluna gitmiştir⁵⁹. Aynı durum Rıza Nur için de sözkonusudur. Bunun doğru olmadığı kanısındayım.

Kaynaklara dayanarak, *kaş*'ın bir beze sarılıp ateşe atılırsa taş yanmadığı gibi bezin de yanmadığını⁶⁰ ifade eden Z.Gökalp, *yada* (*sata*) taşı için, "kay-

⁵³ Ziya Gökalp, "Eski Türkler'de Din", *Yeni Mecmua*, Cilt II, Sayı 47, 6 Haziran 1918, s. 403.

⁵⁴ H. Tanyu, a.g.e., s. 43.

⁵⁵ Burada bir hata olsa gerektir. Fransızca'daki *jaspe* kelimesinin karşılığı, *yeşime* benzeyen alacalı donuk akik demektir. Halbuki burada kastedilen *yada/cada* imlasına benzerliği dolayısı ile sözkonusu edilen ve *yeşim* demek olan *jada* olsa gerektir. Bkz. Şemseddin Sami, *Resimli Kamus-ı Fransevî*, İstanbul 1918. s. 1304, 1307; *Fransızca Türkçe Sözlük*, Milliyet Yayını, İstanbul 1990, s. 345, 346.

⁵⁶ H. Tanyu, *gös. yer.*

⁵⁷ C. Ahmet, a.g.e., s. 133.

⁵⁸ Kaşgarlı Mahmud, a.g.e., III, s. 22, 152; Kaşgarlı Mahmud, a.g.e., Orjinal metin: Kültür Bakanlığı neşri, Ankara 1990, v. 227a-227b; Köprülüzade, a.g.mak., s. 3-4.

⁵⁹ Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 402-403.

⁶⁰ Z. Gökalp, *Aynı mak.*, 403.

nar suya atılınca koşmağa, bağırmağa başlar, sonra ölür..."⁶¹ demektedir. Bu ifadelerden de en azından **kaş** ile **yada**'nın ayrı şeyler olduğu anlaşılmaktadır.

Yağmur yağdırma âdetinin yalnız Türklere ait olmadığını iddia eden Şerefeddin Yaltkaya, İslâmiyet öncesi cahiliyet devri Arapları arasında da istediği zaman istediği yere yağmur yağdırabilen kimseler bulunduğunu, bunlardan birinin de meşhur Arap şairi Mütenebbi olduğunu kaydetmekte; İslam kaynaklarında da yağmur yağdırma ile ilgili deliller, hatta yağmur yağdırma namazı (salatü'l-istiska) diye bir namaz olduğunu, fıkıh kitaplarında bununla ilgili bahisler bulunduğunu bildirmektedir. Nuh Peygamber ile kavmi arasındaki konuşmadan bahseden Yaltkaya, Kur'ân-ı Kerim'den Nuh Sûresi'nin 10-11. âyetlerini yağmur yağdırılabileceğine delil olarak göstermektedir⁶². Bu âyetlerin meâli şöyledir: "Dedimki: Rabbinizden bağışlanma dileyin; çünkü O, çok bağışlayandır. Gökten üzerinize yağmur gönderir."⁶³ Bu bilgiler ile ilerde vereceğimiz Nuh tufanını müteakip Nuh Peygamber ile oğlu Yafes arasında geçen hadise arasında bir bağlantı kurmak mümkündür.

Yada taşı'nın menşei hakkında çoğu efsanevi nitelikli olan muhtelif rivayetler vardır. Fuat Köprülü, "Bazılarının zannına göre bu taş, Çin'in aksâ-yı hududunda bulunan madenlerin mahsülüdür. Bazıları sanırlar ki, domuz cinsinden bir hayvanın karnından çıkarılan hayvânülmenshey bir taştır. Diğerleri derler ki, Çin hududunda bulunan sürhab adlı ve kırmızı kanatlı büyük bir su kuşunun mahsülüdür. Bu kuş, suyun çok olduğu yerlerde yuva kurarmış, yazın su yuvanın altına indiği zaman oradan yağmur taşını çıkarırlarmış."⁶⁴ demektedir.

Ziya Gökalp'in değerlendirmesine göre, İslâmiyet öncesi devre ait Türk destanlarından olan Böğü Tekin efsanesi [Kutlu Dağ veya Uygurlar'ın Göç Efsânesi], bu taşın gökten inen altın ışıktan meydana geldiğini gösteriyor. Bu efsaneye göre, Tanrı'nın nuru gökten iki ağaç üzerine indikten sonra tasallub ederek, Türk şevketinin tılsımı olan Kutlu Dağ'ı vücuda getirmiştir. Kutlu Dağ, yeşim taşından bir kayadır ki, Türkler'in elinde bulundukça Türk hakanlığı dünyaya hakim kalmış, Yulun Tekin zamanında Çinliler, bu gafil hükümdarı aldatarak Türklerin bu kıymetli tılsımını elinden almışlardır. Bu-

⁶¹ Z. Gökalp, *Aynı mak.*, s. 404.

⁶² Şerefeddin Yaltkaya, "Yat yahut Yağmur taşı", *Gündüz (Dergisi)*, Cilt 1, Sayı 3, 15 Haziran 1936, s. 67-68.

⁶³ Celâl Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, Tercüman yayını, s. 571-572.

⁶⁴ Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 9, not 1.

nun akabinde Türkler'in büyük göçü meydana gelerek Türkler her tarafa dağılmış ve bu sırada Uygurlar da Beşbalık ülkesine kadar gitmişlerdir. Bu rivayet yada taş'ın eski Türk hayatındaki ehemmiyetini gösteriyor⁶⁵.

Bu destanın Türkçe manzum bir metni yoktur. Destan Çin ve İran kaynaklarında değişik iki rivayet halindedir. Çin kaynağına göre, gökten üzerine ışık inen ağaçtan meydana gelen kutlu taş değil beş çocuktur. Uygurlar bunlardan kabiliyetçe üstün gördükleri biri olan Böğü'yü kendilerine hakan seçmişlerdir. Kutlu Dağ, bu ışıktan zuhur eden bir eser olmamakla birlikte, Uygur ülkesinin saadetine vesile olan tılsımlı bir taş idi. Ayrıca Kutlu Dağ'ın yeşim taşından oluştuğuna dair de bir kayıt yoktur. Destanın İran rivayetinde ise, Kutlu Dağ yerini fıstık şeklinde bir taş almıştır. Bu taş, Böğü Han'a, rüyasına giren ak sakallı, ak değnekli bir ihtiyar tarafından verilmiştir. İhtiyar, Böğü Han'a, "Bu taşı muhafaza ettiğiniz müddetçe dünyanın dört bucağına hakim olacaksınız." demiştir⁶⁶. İleride yada taş'ın menşei münasebetiyle vereceğimiz bilgilerde de görülebileceği gibi, bu destandaki İran rivayeti Nuh Peygamber'e kadar dayandırılan yada taş rivayetlerine uygun düşerken, Çin rivayeti de, yada taş'ın madenî bir taş olup Türk memleketlerinin doğu taraflarında bulunduğuuna dair olan rivayetlerle paralellik taşımaktadır.

İranlı Müverrih Gerdizî (ölümü M. 1053 civarı), *Zeynü'l-ahbâr* (1050'lerde kaleme alınmıştır) adlı eserinde Abdullah b. el-Mukaffa'nın *Rub'u'd-dünya* adlı kitabından, Tufanı müteakip gemisinden çıkan Nuh'un insansız olarak boş bir şekilde bulunan dünyayı oğulları arasında taksim ettiğini, Çin'e kadar olan ülkeler ki, bunlar Türk, Slav, Ye'cûc ve Me'cûc ülkelelidir, oğlu Yâfes'in hissesine düştüğünü ifade ettikten sonra, yada taşı ile ilgili şunu yazmaktadır: "Mamurluktan uzak olduğu için Türkistan ülkesine Türk adı verildi. Nuh peygamber Allah'a dua edip Yâfes'e bir isim (duâ) öğretmesini, bu duayı okuyunca yağmur yağmasını niyaz etti. Allah onun duâsını kabul etti. Yâfes'e bir isim (duâ) öğretti. Yâfes bu ismi bir taş üzerine yazdı. İhtiyaten unutmaması için bu taşı boynuna astı. Bu isimle yağmur yağmasını istediği zaman yağmur gelirdi. Bu taşı suya vurursa bu su hastaya şifa verirdi. Bu taşın onun oğulları mirasçı oldular. Oğuz, Karluk, Hazar ve benzerleri gibi, onun neslinden çoğaldı. Sonra bu taş sebebiyle nesli arasında anlaşmaz-

⁶⁵ Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 403.

⁶⁶ Nihat Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul 1987, s. 28-29; Ziya Gökalp, "Eski Türklerde İctimâî Teşkilât ile Manukî Tasnifler Arasında Tenâzür", *Millî Tettebular Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 3, Temmuz-Ağustos 1331, s. 440.

lık çıktı. Bu taş Oğuzlar'ın elinde idi....Türkler'in taşla yağmur istemeleri bu sebeptendir."⁶⁷ Müellifi bilinmeyen *Mücmelü't-tevârih* bu konuyu şöyle aktarıyor : "Yafes babasının yanından ayrılmak isteyince, ona "Ey Allah'ın peygamberi, bana verdiğin memleketin suyu az, kendisi harap. Bana bir dua öğret ki yağmura muhtaç olunca, Allah'a o duâ ile yalvarayım. Allah bize cevap versin." dedi. Nuh Peygamber duâ etti ve Ulu Allah ona bir ad (duâ) ilham etti. O da bu adı oğluna öğretti. Yafes bu adı (duâyı) bir taşta kazdı. Nazarlık gibi boynuna asıp gitti. Ne zaman bir ihtiyaç için Allah'ı bu ad ile anarsa kar ve yağmur yağar; tekrar bu adla Allah'ı anarsa kar ve yağmur dururdu."⁶⁸

Ünlü Türk bilgini Zemahşerî (1071-1144)'nin *Mukaddimetü'l-âdâb* adlı ansiklopedik eserinin Aydınlı Hoca Ahmed Efendi tarafından Türkçe'ye çevirilen ve *Aksa'l-ireb fi-tercemetü Mukaddimetü'l-edeb* adı verilen nüshasında, yada taşı ve Nuh Peygamber ile oğlu Yafes arasında geçen hadise, diğer kaynaklardan biraz farklı olarak şöyle anlatılmaktadır: "**Seng-i yede**: Bazı tarihî kitaplarında şu şekilde yazılmaktadır. İkinci Hz. Âdem yani Nuh aleyhisselam'ın gemisi Cudi Dağı'nda durup, su tufanı tamamen bertaraf olduğunda, şerefli oğullarının her birini bir iklime göndermeyi arzu ettiğinde, önce muhterem oğlu Yafes'i kuzey-batu tarafa tayin etti. O da hareket etmek üzere iken, pederinden, İhtiyaç durumunda yağmur yağdırmaya vesile olacak bir hediye ihsanını istedi. Hz. Nuh da, bulutların inşa edicisi olan Allah'ın izninden bu hususu rica için niyaz elini açtığı anda, Cebrail, âlemlerin Rabbi'nden yağmur yağdırmaya vesile olacak bir ismi, kabulünün eseri olarak getirdi. Hz. Nuh, o an o uğurlu ve bereketli ismi bir taş üzerine nakşedip yazdı ve ihtiyaç olduğu zaman taşın yazılı tarafının semaya doğru getirilmesini Yafes'e öğretti. Bu yağmur nişanesi taşta Türkler **yede taşı**, Farşlılar **seng-i yede**, ve Araplar **hacerü'l-metar** diye isim verdiler. Gerekliği zaman yukarıda yazıldığı gibi yağmur yağdırılsa, sebeplerin yaratıcısı olan Allah o mübarek ismin bereketine yağmur yağdırır."⁶⁹

Ebu Zeyd el-Belhî, **yada taşı**'nın kaynağı konusunda şu bilgiyi vermektedir. "Söylediklerine göre, Türk ülkesinde bir dağ varmış. Onlar bu dağa vardıklarında, toz kalkıp da yağmur yağmasın, diye hayvanlarının turnaklarına

⁶⁷ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 71; F. Sümer, *a.g.mak.*, s. 2534; Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 403; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 52.

⁶⁸ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 30; Köprülüzade *a.g.mak.*, s. 5.

⁶⁹ Aydınlı Hoca Ahmed Efendi, *Aksa'l-ireb fi-tercemetü Mukaddimetü'l-edeb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kısım, Nr. 3180, v. 116a.

keçe ve yün bağlarlarmış. Rivayete göre, Türkler bu dağın taşından yanlarına parçalar alırlar, susadıkları zaman bu taşı suyun içinde hareket ettirerek yağmur yağdırırlarmış."⁷⁰

Türklerin yada taşı ile yağmur yağdırdıklarını bildiren İslâm aleminin en büyük tabiblerinden Ebu Bekir er-Râzî'nin (Rey 864'ler-925) *Kitâbü'l-havâss* adlı eserinde verdiği bilgi de Belhî ile paralellik göstermektedir: "Türkistan'da Karluklar'la Peçenekler'in ülkeleri arasında bir yokuşa ordu veya bir sürü uğrarsa, taşlar sürtünüp de karanlık sis basmasın veya bardaktan boşanırcasına yağmur yağmasın diye hayvanların turnaklarına yün bağlanır ve yürümeleleri hafifletilir. Eğer hayvaların turnağı o taş dokunursa veya hayvanı sıkı sürmekten dolayı bir taş zedelenirse, hemen hava kararır, etrafta bulutlar peyda olur ve yağmur başlar. Mevsim kış ise yağmur tufan gibi şiddetli yağar, yollar kapanır. Bu diyardan geçenler bu taşlardan alarak Türkistan şehirlerine ve sair yerlere götürürler." denilmektedir⁷¹. *Acâibü'l-mahlûkât*'dan nakilde bulunan Fuat Köprülü, bu geçitten geçiş esnasında vuku bulan yağış ve tufanın, sebep olan kişi ölmedikçe kesilmediğini ifade etmektedir⁷².

Câbir b. Hayyân'ın (ö.765) *Kitâbü'l-havâssü'l-kebîr* adlı eserinde verdiği bilgi de, Râzî'nin verdiği bilgi doğrultusundadır. "Yaz gününde yağmur taşıyı alıp bir kaba koyup, üzerini su ile kapladıktan sonra taşları birbirine sürttüğümüzde yağmur geliyor. Bu sebebsiz midir ? Ey dostum bu taş Hazleç Vadisi bölgesinde olur. Vadinin Elmas vadisi tarafında bulunur. Bu vadi çok vahşi hayvan barınaklarının çokça bulunduğu bir yerdir. Orada arslanlar, yılanlar ve büyük yırtıcı kuşlar vardır. İnsanlar içerisinde yağmur taşı bulunan bu yere gelmek istedikleri zaman, ki bu vadiye iki yol vardır. Birinde yılanlar vardır ve pek kullanılmaz. Diğerinde ise bu taşlar mevcut olup güvenilir bir yoldur. Elmas mevkiinde tehlikeli hayvanlar yoktur. Sanki ben Türkistan'dan vadiye inmek üzere çıkmaya karar vermiş veya köylerden Türkistan'a doğru çıkmak isteyen insanları görüyor gibiyim. Burası, katır, binek hayvanı ve darvar, eşek, sığır gibi hayvanların bu taşlara çarpmamak için, bu hayvanların ayaklarına uygunluğu sebebi ile geçişe elverişlidir. Aksi halde hayvanların

⁷⁰ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 194.

⁷¹ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 199; Ş. Şifâî, *a.g.e.*, v. 69a; Ş. Şifâî'den naklen A. S. Ünver, *a.g.mak.*, s. 83-84; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 59; M. Şerefeddin Yalçkaya, "Ebu Reyhan'ın bir Kitabı", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt V, Sayı 1, İstanbul 1935, s. 21, Not 1.

⁷² Köprülü'zade *a.g.mak.*, s. 8; M. Ş. Yalçkaya, *Ebu Reyhan'ın bir Kitabı*, s. 21.

ayaklarının bu taşlara sürmesi sebebi ile meydana gelen büyük yağmurlar ve yağmurların getirdiği tehlikeler dolayısı ile buradan kurtulmaları zordur."⁷³

Yakut el-Hamevî (ölümü M.1229), *Mucemü'l-büldân* adlı eserinde, Ahmed b. Muhammed el-Hemedânî'nin Ebu'l-Abbas İsa b. Muhammed el-Mervezî'den naklettiği şu hadiseyi kaydetmektedir: Maverâünnehr'deki ve Kâfir Oğuz, Dokuzoğuz, Karluk ülkelerine komşu olan diğer yerlerde, her ne zaman Türkler arasında elçilerin gittiği esnada ve diğer zamanlarda yağmur yağdırmaya kalkışan, istediği zaman yağmur ve kar yağdıran insanlar olduğunu duyduk. Kimimiz bunu kabul eder, kimimiz kabul etmezdi. Nihayet, Davut b. Mansur b. Ebî Ali el-Badgîsî ile tanıştım. Davud iyi bir kimseydi. Horasan'da valilik yapmış, idaresi beğenilmişti. Bu zat Oğuz Türkleri'nin hükümdarının oğlu Balkık b. Hayyaveyh yani Yabgu ile başbaşa kalmıştı. Belkık'a, "Türkler'in istedikleri zaman yağmur ve kar yağdırdıklarını duyuyoruz. Bu konuda ne dersin?" diye sordu. O da, "Türkler böyle bir şey yapmaktan âcizdir. Fakat, senin duyduğun gerçektir. Bu konudaki haberi sana anlatayım: Atalarımın biri babasına karşı çıktı. Hükümdardan ayrılıp hizmetkârlarından, mevâlisinden ve diğer kendine bağlı haydutluğu seven kişilerden bir maiyyet edinmişti. Yağma yaparak, önüne çıkan hayvanları avlıyarak doğruya doğru yöneldi. Nihayet yerlilerin daha doğuda çıkış noktası bulunmadığını söyledikleri bir yere vardı. Buranın doğusunda bir dağ vardı. Yerliler "Güneş bu dağın ardından yere çok yakın olarak doğar. Orada üzerine düştüğü şeyleri yakar." dediler. Hükümdar, "Orada yaşayan insanlar ve hayvanlar yok mu?" dedi. Onlar, "Oradaki insanlar dağlar altında dehlizler ve mağaralar edinmişlerdir. Güneş doğunca oralara çekilirler. Güneş gidinceye kadar kalırlar. Sonra çıkarlar. Hayvanlara gelince, onlar dağdan ağızlarına taşlar alırlar. Her hayvan ağzına bir taş alarak başını havaya kaldırır. Bu taşla gölgelenir. Bu sırada bir bulut meydana gelir, onlarla güneş arasına girer, onları gölgelendirir." Atam oraya varınca, meseleyi kendisine anlatılan şekilde buldu. Hayvanların üzerine atılarak taşı tanıdı ve bu taştan yanına aldı. Adamları bu taşlardan taşıyabildikleri kadar ülkelerine götürdüler. Bu taş

⁷³ Câbir b. Hayyân'ın *Kitâbü'l-havâssü'l-kebîr*, Bayezit Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi No: 2564, v. 56a-56b; Aynı eserden H. Tanyu, a.g.e., s. 66; M. Ş.Yalıtıkaya, *Ebu Reyhan'ın bir Kitabı*, s. 20'de yapıkları nakilde, bu taşın Karluk Türkleri'nin topraklarında bir dereye bulunduğu, bu yerlerde aynı zamanda elmas da olduğu, bu vadinin içinde müthiş yılanlar, büyük yırtıcı kuşlar bulunup, manzaranın çok korkunç olduğu anlatılıyor. Bu yağmur taşının bulunduğu yerden geçirilen kaur ve merkep gibi hayvanların ayaklarına keçeler sarılarak taşların birbirine çarpıp yağmur yağmasına karşı tedbir alınması gerektiği söyleniyor.

zamanımızda onların elindedir. Yağmur yağdırmak isterlerse, bu taşı azıcık sallarlar, gökte bulut meydana gelir ve yağmur yağar. Kar veya dolu yağdırmak isterlerse biraz daha fazla sallarlar, kar veya dolu yağar. Mesele bundan ibarettir. Bu husus onların bulduğu bir çâre değildir. Allah'ın kudretiyle meydana gelen bir olaydır."⁷⁴

X. yüzyıl büyük Arap coğrafyacılarından İbn el-Fakih de *Kitâbü'l-büldân* adlı eserinin 329-330'uncu sayfalarında, "Türklerin enterasan husûsiyetlerinden biri, istedikleri zaman yağmur ve kar yağdırdıkları bir taşta sahip olmalarıdır. Bu taş onlar arasında meşhurdur. İçlerinden kimse bunu inkâr etmez. Bu taş sadece Dokuz Oğuz hükümdarının yanında bulunur. Ondan başka Türk hükümdarlarının yanında bulunmaz. Onların bu taşı doğudaki bir yerden (Ezb) aldıkları söylenir. Orada bu taş güneş yakmasını diye siper edilmiş." dedikten sonra, İsmail b. Ahmed es-Sâmânî'nin başından geçen hadise özet olarak verilmektedir⁷⁵. Yine İbn al-Fakih, *Türkler*'de **yede taşı** ile yağmur yağdırmak marifeti olduğuna dair söylenen hikâyeleri, birçok tarihî şahsiyetlerin isimlerini de zikrederek nakletmiştir. İsa bin Muhammed el-Mervezî, *Türkler*'in Horasan'a sınırdış en azameli üç unsuru diye tarif ettiği Oğuzlar, Tokuzoğuzlar ve Karluklar'da yağmur yağdırma âdeti olduğunu anlatırken, Horasan valisi Davud bin Mansur el-Badgîsî'nin bu hususda Oğuzlar'ın padişahı Cabbuye oğlu Balkık'tan nakillerini zikretmiş, o da bu rivayetleri ecdadından nakletmiştir. İsa bin Muhammed, Taşkent'e (Şaş'a) geldiğinde, bu rivayetleri Balkık'a istinaden nakletmiş, Taşkent bilginleri de kendi bildiklerinin ıpkı Balkık'ın ecdadından öğrendiğinin aynı olduğunu söylemişler ve Balkık'ın bu meselelere kendilerine nisbeten daha iyi vakıf olduğunu ilave etmişlerdir⁷⁶.

Şâbân Şifâî'nin madenî ve hayvânî taşlar arasında saydığı ve "**Hacer-i berf ü bârân u tûfân**" (=yağmur, kar ve tûfân taşı) adını verdiği yada taşı'nın şekli ve menşei hakkında şu bilgiyi vermektedir: "O taşta Türkler **seng-i yed** (=yede taşı) demişlerdir. Müteaddid sınıfları ve garip hususiyetleri görülmüş bir tür taştır. Bazısı toprak renginde beyaz ve ağır olup üzerinde kırmızı noktalar bulunur ve bazısı saf beyaz ve kimi koyu kırmızı (pıhtulaşmış kan rengi) ve

⁷⁴ Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 403; R. Şeşen, *a.g.e.* s. 136-137; Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 6-7; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 60.

⁷⁵ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 192.

⁷⁶ Zeki Velidi Togan, İbn Al-fakih'in Türklere Ait Haberleri, *Belleten*, Cilt XII, Sayı 45, Ankara 1948, s. 15.

kimisi de muhtelif renklerde olurmuş. Ebulberekât, "Ben sultanın hazinesinde zikredilen vasıflarla mevsuf birçok nevilerini gördüm." demiştir. Madeninde dahi ihtilaf olup bazı büyükler ol taş "madenîdir, Hata ve Tamgaç vilayetlerinde olur." derler. Tûsî, mâdenî olduğunu kabul etmiştir. Bazıları hayvânîdir, demişlerdir. Onda dahi ihtilaf olup kimi "domuz cinsinden bir hayvanın bazısının karnında bulunur" demişlerdir. Amma ekseriyet, Çin ikliminde ve İran diyarının doğu taraflarında bir cins yabanî ördek olur, kanatları kızıl, cüssesi büyüktür, ona **sürhab** derler [ki angıt dediğimiz kuşun ismidir]. Bu kuş bahar günlerinde suları sığ olan göllerde yuva yapar. Yaz günlerinde o mahallin suları çekilmekle bu kuşun yuvasını iki zira' (1 zira' = 75,8 cm) kazıp o taş bulurlar. Her bir kuş yuvasında bir tane olmak üzere ne kadar toplarlarsa hükümdarları hazinesine teslim ederlermiş. O kuş Mısır diyarında da çok olup **semmur** derler. Tüyü ile gemilere zinet yaparlar ama o taşın ahvalini bilmezler."⁷⁷ Ş. Yaltkaya, Tifâşî'den yaptığı nakilde, Mısır'da bu kuşa **Elbeşruş** ve **Elmüverret** dendiğini beyan ediyor⁷⁸.

Yusuf el-Tifâşî de, yağış ve sel zamanında sürhab adlı bir kuşun sulak yerlere yumurta büyüklüğünde taşlar bıraktığını ve bunların hükümdarın hazinesinde toplandığını, yazın yağmur yağdırmak veya düşmana karşı fırtına çıkarmak gerekince kullanıldığını bildirmektedir⁷⁹.

Bu konuda bilgi sahibi olanlardan bazıları, "Bu taş hayvanî taşlardandır. Balık ve insan mesanesinde peyda olan taşlar vasıtası ile de bu işi bilenler kar, yağmur ve dolu yağdırmak ve şiddetli rüzgâr meydana getirmek gibi garip hadiselerle sebep olabilirler," demişlerdir⁸⁰.

Kitâbü'l-bahis' de, **yada taşı**'nın Karluk Vadisi'nin arkasında bir sahrada bulunan siyah ve kırmızı bir taş olduğu zikrediliyor⁸¹. *Kitâbü'n-nühab'*da da şöyle denilmektedir: "Yağmur taşı Vâr çölünde veya Karluk vadisindedir. Kırmızıya meyilli siyah bir taşur."⁸²

Yada taşı'nın daima rüzgâr esen dağlarda bulunduğunu söyleyenler de vardır⁸³.

⁷⁷ Ş. Şifâî, a.g.e., v. 64a-64b; A.S. Ünver, a.g.mak., s. 79.

⁷⁸ Ş. Yaltkaya, *Yat yahut Yağmur Taşı*, s. 68.

⁷⁹ O. Turan, a.g.e., s. 129.

⁸⁰ Ş. Şifâî, a.g.e., v. 68b-69a; A.S. Ünver, a.g.mak., s. 83.

⁸¹ H. Tanyu, a.g.e., s. 65.

⁸² R. Şeşen, a.g.e., s. 199.

⁸³ A. İnan, *Şamanizm*, s. 163.

Yakutlar arasında *sata* adıyla bilinen yada'nın menşeyi hakkında, "Bu taşı yıldırım isabet etmiş yerlerde aramak lazımdır. Bundan başka, atların, öküzlerin, ayıların, kurtların, köpeklerin, ördeklerin, kazların, kartalların v.s. ahşasının dahilinde de vücuda gelebilir. Kurdun sataşı en kudretli olandır. Sata taşı ile şamanlar yağmur, yazın kar yağdırabilirler." denilmektedir⁸⁴. Bu bilgiyi teyid eden Seroşevski, şamanlardan birine *sata*'yı bir kartalın verdiğini belirtmektedir⁸⁵.

Kırgız-Kazaklar'ın Er Gökçe destanına göre, Altın Ordu'nun meşhur kahramanı Er Kosay, çölde susuzluktan sıkıntıya düşen ordusunu bu sıkıntıdan kurtarmak için, *cay taş*'ı atının ciğerleri alından çekip çıkarmıştır⁸⁶. Kırgızların inancına göre, cada (cay) taşı koyun karnında bulunur. Bu taşla yazın kar yağdırmak mümkündür⁸⁷.

Bir rivayete göre, üzerinde Allah'ın adı yazılı bu taşı Yafet, Nuh'dan almıştır. Bu taş kaybolmuş, ama Türkler'de bu taşın varlığına ve onun sihirli etkisi olduğuna dair inançlar mevcuttur⁸⁸.

O. Laakinf, Çin yazarı Si-Yui-vın-dzyan-Lu'nun, Cungarya'yı tarif eden yazısından naklen yada taşı'nın tarifini vermektedir. Bu taş, gök, sarı, insan teni renginde, beyaz, yeşil ve koyu renktedir. Onu, inek ve atların midesinde, ayrıca kertenkelenin kuyruğunda, kaban (yabanî domuzun erkeği)'in başında; onların midelerinde ise iyisi bulunmaktadır. Türkistanlılar yağmur duası yaptıklarında, bezoar'ı ince çubuğa bağlayarak temiz suya koyarlar ve mutlaka yağmur yağar. Açık hava istendiğinde, bez bir torbaya koyup atın kuyruğuna bağlamaktadırlar. Eğer serinlik istenirse o zaman bir keseye koyup beline bağlar. Turgutlular ve Olatlar yazın uzun yolculuklarda onu sıcaklığın def'i için kullanırlar⁸⁹.

Tansukname-i İlhanî'de⁹⁰: "Bu taşın domuzun karnından çıktığını söyleyenler varsa da doğru değildir. Bu yağmur taşı Hata ve Tabmaç-Çin beldele-

⁸⁴ Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 404; A. İnan, *Şamanizm*, s. 162-163; H. Tanyu, a.g.e., s. 61; Mehmed Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943, s. 88.

⁸⁵ H. Tanyu, a.g.e., s. 69; A. İnan, *Şamanizm*, s. 163.

⁸⁶ A. İnan, *Şamanizm*, s. 164.

⁸⁷ A. İnan, *Şamanizm*, s. 164.

⁸⁸ L. Budagov, a.g.e., s. 351.

⁸⁹ L. Budagov, a.g.e., s. 351-352.

⁹⁰ *Tansukname-i İlhanî*, Reşidüddin'in eseridir ve tam künyesi *Tansuknâme-i İlhanî der Fünûn-ı ulûm-ı Hitâî*'dir.

rinin sonlarındaki dağlardan çıkarılır bir taştır. Bu taş vasıtasıyla yağmur, kar ve dolu yağdırılır ve yel çıkarılır." denilmektedir⁹¹.

Yada taşının menşei hakkında çeşitli görüş ve rivayetleri sıralamış ve ne kadar çok farklar olduğunu gözler önüne sermiş buluyoruz. Bu durumda söylenecek şey, Seroşevski'nin ifadesini tekrarlamaktan ibaret olsa gerektir: "Türkler nazarında mukaddes tanınan her hangi bir taşın, **yada taşı** mahiyetini alabildiği anlaşılmaktadır."⁹²

Yada taşı'nın rengi ve şekli hakkında yukarıda geçen ifadelerden başkaları da vardır. Yakutlarca bilinen ve **sata** denilen yağmur taşının, çok küçük ve bir insan başı şeklinde olduğudur. Canlı olduğu iddia edilen sata'nın evde tutulamayaacağı, hangi hayvandan meydana gelmişse onun yapağısı içine sarılarak, bir delik içinde dikkatle gizlemek gerektiği, sata'nın öldükten sonra artık başka taşlardan hiç bir farkının kalmayacağı ilave edilmektedir⁹³. Sata taşı canlı bir cisimdir. İnsan kafasına benzer. Yüzü, gözü, kulağı, ağzı çok açık görülür. Kadın veya bir yabancıнын eli veya gözü dokunursa ölür, kuvvetini kaybeder⁹⁴.

Fuat Köprülü, Mahmut b. Mansur'un eserine dayanarak, yağmur taşı için, "Kolayca ufalanabilir, büyük bir kuş yumurtası kadar olup üç türdür: Kırmızı beneklerle dolu beyaz toz renginde, beyaz temiz ve koyu kırmızı, yahut muhtelif renklerde. Şekli hakkında muhtelif fikirler vardır." demektedir⁹⁵.

Tûsî'ye göre, "Hitay ve Tabgaç dağlarından çıkan bu taşın türlü renk ve cinsleri vardır."⁹⁶

Tansuknâme-i İlhânî'de, "Bu taşın türlü türülleri vardır. Ak, kızıl, alaca ve her türlü renkten mürekkep olanları görülür." deniyor⁹⁷.

Kitâbü'l-bahis'de, bu taşın Karluk vadisinin arkasında bir sahrada bulunan siyah ve kızıl bir taş olduğu zikredilmektedir⁹⁸.

⁹¹ M. Ş. Yalıtıkaya, *Ebu Reyhan'ın bir Kitabı*, s. 21, Not 1; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 67.

⁹² Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 403.

⁹³ Z. Gökalp, *Aynı mak.*, s. 404; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 61; M. A. Aynî, *a.g.e.*, s. 88.

⁹⁴ A. İnan, *Şamanizm*, s. 163.

⁹⁵ Köprülüade, *a.g.mak.*, s. 9, Dipnot 1; F. Sümer, *a.g.mak.*, s. 2534.

⁹⁶ O. Turan, *a.g.e.*, s. 129.

⁹⁷ M. Ş. Yalıtıkaya, *Ebu Reyhan'ın bir Kitabı*, s. 21, Not 1.

⁹⁸ H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 65.

Kazvinî'ye göre, aynı renkte olmayan, değişik türlerin bulunması sözkonusudur. Ceviz kalınlığında kemikli bir madde, kül renginde, beyaz ve kırmızı renkli benekleri bulunan, yumurta gibi kalın bir taş, veya kalınlığı ve rengi itibariyle değişken; sarı, kırmızı, mavi, yeşil, esmer renkli olanları mevcuttur, şeklinde tanımlanmaktadır. Nihayet, bir sülün yumurtası boyunda, beyaz renkli ve yuvarlak olarak da tarif edilmektedir⁹⁹.

Yada taşı ile nasıl yağmur yağdırıldığı hususunda da çeşitli rivayetler vardır. Bazıları bu taşın yüksekten alçağa doğru akan suyun içine konulduğunu, bazıları da bunun kullanılmasını yalnız Türkler'in bildiğini, bunu kimseye söylemeyip sır tuttuklarını, kimseye öğretmediklerini söylüyorlar¹⁰⁰.

Kazvinî'nin eserinde şöyle nakledilmektedir: "Sultanın veziri İmâdü'l-melik Es-sâvî'nin huzurunda idik. Söz yet denen bu taşta intikal etti. Hazır bulunanlardan bazısı bunu ihtimalden uzak gördüler. Vezir o zaman birini çağırttı ve ona Türkçe olarak dedi ki: Bize yet yap. Bunun üzerine o adam bir fincan istedi. Fincana su doldurdu ve içine de bir taş attı. Kısa bir zaman sonra bulutlar peyda oldu ve yağmur başladı."¹⁰¹ Şemseddin Samî de, "Türkler yağmur diledikleri zaman yeda'yı suya atarlar." demektedir¹⁰².

Ş. Şifâî de, "Bir cemaat, bu durum o taşta (yada taşına) mahsus bir durumdur. Hareket ve efsunsuz kar, yağmur ve tufan her hangisi meydana getirilmek istenirse, mutlaka o taşta suya bırakmak ile meydana gelir demişlerdir." diyor¹⁰³.

Muhiddin Arabî (1165-1240) de kısaca, "Çin'de bir nevi taş vardır ki, bu taş birbirine sürülecek olursa yağmur yağar." demektedir¹⁰⁴.

Bazı Fârisî lügatlarında, "Hayvanların bedeninde oluşan bir taştır. Avuç içine alıp gökyüzüne tutulduğu zaman çok miktarda bulut oluşup, yağmurun yağdığı bir taştır. Bu iş Türkler'de yaygındır." denilmektedir¹⁰⁵.

⁹⁹ J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁰⁰ Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 9, not 1; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁰¹ Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 7-8.

¹⁰² Ş. Sâmi, *a.g.e.*, s.1544.

¹⁰³ Ş. Şifâî, *a.g.e.*, v. 67b.

¹⁰⁴ Ş. Yaldıkaya, *Yat yahut Yağmur Taşı*, s. 68.

¹⁰⁵ Ali Ekber Dihhüdâ, *Lügatnâme*, XVIIIB, Tahran 1345, s. 684; Seyyid Muhammed Ali Dâi el-İslâm, *a.g.e.*, s. 418.

Yadacılığın Harzemşahlar'da fazlaca yaygın olduğu bilinmektedir. Tifâşî dinlediği bir muteber hekimden naklen, Sultan Alâeddin Muhammed Harzemşah'ın emri ile nasıl yağmur yağdırıldığını şöyle anlatmaktadır: "O namlı hükümdar yaz günlerinde sayısız askerle sefere çıkmıştı. Bir sahrada kervanın, hararetin şiddetinden ve tozun çokluğundan zengin, fakir, piyade ve süvari her ne kadar insan varsa hepsi ızdırap çekiyordu. Sultan, yağmur taşı'nı muhafaza eden adamına fermân eyledi ki, bu ihtiyar Türk usûl ve erkânına riayetle o taşı kullansın. Allah'ın emri ile yağmur yağarak havaya itidal gelsin. Taşın muhafızı hükümdarının fermanı üzere o pîr-i Türkîyi davet etti. Benim dahi onlarla ülfetim olduğundan, ben de beraber bulunup yaptığını seyrettim. O şahıs bir çadır içinde başını açtı. Bir tasa su koyup önüne koydu. Üç tane uzun kamyş aldı. Birini o tasın sağına, diğerini sol tarafına yere dikti ve üçüncüsünü de tasın üzerine o iki kamyşın başlarına bağladı. Sonra yağmur taşı renginde canlı bir yılanı kuyruğundan o tasın üzerine geçirilen kamyşa baş aşağı bağlayıp astı. Öyle ki yılanın başından tas içindeki suya iki endaze [1 endaze=60 cm] yüksekliği vardı. Ondan sonra taşın muhafızından iki parça taş alıp o tasın içine bıraktı. Sonra çıkarıp o taşları yavaş yavaş birbirine sürttü ve her birini bir tarafa attı. Sonra gene alıp suya attı ve çıkarıp sürttü. Tekrar suya bıraktı. Bunu yedi defa tekrarladıktan sonra o tasta bir miktar su alıp etrafa serpti. Bu esnada ihtiyarın başı açık ve saçları dağınık ve görünüşü gazap içinde idi. Mırıldanarak bir şeyler söyler ve başını semaya kaldırır, gûya yağmur isterdi. İki saat kadar bu şekilde hareket ettikten sonra birden etrafta bulutlar gözüktü ve bol bol bir yağmur başladı, hava serinledi, insan ve hayvanlar rahat etti. ...Ben Allah'ın akıl ermez ahkâmını ve yaratıklarına verdiği garip esrarını temaşa için o ihtiyarın yanına devam edip bu hali defalarca müşahede eyledim. Sefer sonrası yaz günleri hava gayet sıcak iken ziyaretine varıp döndüğümde yağmurun çokluğundan dolayı yollarda sellerden geçmezdim." diye nakletmiştir¹⁰⁶. Bu olayın benzeri Sultan Mahmud Harzemşah için de anlatılır¹⁰⁷.

Ziya Gökalp bir makalesinde, Yakutlar'ın söyleyiş tarzına uygun olarak **sata** diye ifade ettiği yağmur taşı için, hangi taraftan rüzgâr esmesi dileniyorsa, satayı el içinde o yöne doğru tutmanın yeteceğini, böyle yapılırca derhal o

¹⁰⁶ Ş. Şifâî, *a.g.e.*, v. 65b-67a; A. S. Ünver, *a.g.mak.*, s. 80-82. Bu olay özet olarak, Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 9-10; O. Turan, *a.g.e.*, s. 129; F. Sümer, *a.g.mak.*, s. 2534; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁰⁷ H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 63.

tarafından rüzgârın esmeye başlayacağını anlatmaktadır. "Satayı etkili olmaya mecbur etmek için, onu döğmek lazımdır, aldığı her darbeye karşı fena havalı bir gün verir. Aynı zamanda bir takım efsunları da okumak lazımdır."¹⁰⁸.

Yada taşı'nı "yağmur boncuğu" diye ifade eden Türk Çağatay Edebiyatının büyük şahsiyeti Ali Şir Nevâi (1441-1501), "Ona kurban kanı sürmekle yağmur yağar." demektedir¹⁰⁹.

Yada taşı'nın Türkistan'da Karluklar'la Peçenekler'in ülkeleri arasındaki yokuştan getirildiğini söyleyen Râzî, "Türkler yağmur istedikleri zaman bu taşla yağmur yağdırırlar. Belli bir adam su getirip ağzına bu mıntukanın taşından bir taş alır. Ellerini hareket ettirir, hemen yağmur gelir. Bu konu insanlar arasında ihtilaf olmayan yaygın şeylerdendir." demektedir¹¹⁰.

"Râzî, hayvanların ayağına yağmur yağmaması için keçe bağlanarak geçilen geçitten alınan yağmur taşının, Türkistan şehirlerine getirildikten sonra yağmur yağdırılmak istenilince, suda ıslatılmış olan bu taşı asılı olarak bırakmakla yağmur yağdırıldığını söylüyor."¹¹¹ diyen Şerefeddin Yalıtıkaya, Râzî'yi kaynak gösteren Ebul Reyhan'dan yaptığı nakilde şöyle demektedir: "Yada taşı'nın Karluk ile Peçenekler arasındaki dağ geçidinden alındığını söyleyen Râzî, şayet yağmur yağdırmak istenirse, bir kimsenin suya girip ağzına bu geçidin taşlarından bir taş alarak elini salladığını, derhal yağmurun yağmağa başladığını anlatmaktadır."¹¹²

Ş. Şifâî'nin Tusî'den nakli de taşın asılmasına dairdir: "Bazısı mücerred bir zarfa su koyup içine ol taşı bırakırlar ve bir yüksek yere asarlar. Her ne niyyet ve taleb ederlerse ol husus zuhur bulur. Efsun ve duaya muhtaç değildir." demektedir¹¹³.

Câbir b. Hayyân eserinde, "Yazın sıcak bir gününde bu yağmur taşını bir büyük tasın içine koyacak ve tasın içine doluncaya kadar su konduktan sonra bu taşların yüzlerini birbirine sürtecek olursan yağmur yağmağa başlar." demektedir¹¹⁴.

¹⁰⁸ Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 404; H. Tanyu, a.g.e., s. 61; M. A. Aynî, a.g.e., s. 88.

¹⁰⁹ H. Tanyu, a.g.e. s. 52.

¹¹⁰ R. Şeşen, a.g.e., s. 199.

¹¹¹ H. Tanyu, a.g.e., s. 67.

¹¹² H. Tanyu, a.g.e., s. 65.

¹¹³ Ş. Şifâî, a.g.e., v. 65b.

¹¹⁴ H. Tanyu, a.g.e., s. 66.

Kırgız-Kazakların Er Gökçe destanında, Altınordu'nun ünlü kahramanı Er Kosay'ın, düşman ülkelerine yaptığı akın sırasında çölde başına gelenler şöyle anlatılmaktadır: "Yanıdaki adamlar susadı. Er Kosay'a susuzluktan şikâyet ettiler. Er Kosay uzun kulaklı sarı atının ciğerlerinin altından cay taşı (yada taşı) çekip çıkardı. Salladı, salladı yere koydu. Havadan yağmur yağdı. Yağmur suyunu içtiler."¹¹⁵

Yada taşı'nın Türkistan diyarına mahsus olduğu, dolayısı ile tesirinin Türkistan dışındaki ülkeler için geçerli olmadığı iddiasına karşı Tûsî, onları yalanlayarak, "Bu özel taş ele geçse hangi vilayette olursa olsun kar ve yağmurdan istenen ne ise o yağar. Ancak yapmasını bilir bir şahsa ihtiyaç vardır." demiştir¹¹⁶. Uygulamanın Türkistan dışındaki farklı sahalarda yapıldığına dair elimizdeki deliller Tûsî'yi haklı çıkarmaktadır: Harzemşahlar tarafından Doğu Anadolu'da¹¹⁷, Marco Polo'nun rivayetine göre Türklerle karışık durumda bulunan Keşmir'de¹¹⁸, Timurlu Hükümdarı Ebu Said Mirza (1427-1469) tarafından Macaristan'da açlık ve susuzluk çeken askerî birliklerinin su ihtiyacını karşılamak için (1451)¹¹⁹, Hindistan'ın toz ve sıcakından şikâyetçi olan Sultan Babür, Şiraveli'ye geldiklerinde komutanlarından Tohta-Buğa tarafından elverişli hava temini için (1529 İlkbaharı)¹²⁰, XVIII. yüzyıl başında Orta Anadolu'da İranlı Şehzâde Abbas tarafından¹²¹ ve en son XVIII. yüzyıl sonlarında Kalmuk Türkleri tarafından Karadeniz'in kuzeyindeki sahalarda yada yapıldığını bilmekteyiz¹²².

Yada taşı yalnızca yağmur yağdırmak için kullanılmayıp, bulutları dağıtmak, kar ve soğuk kasırgalar ile fırtınalar koparmak veya tufan derecesinde bol miktarda yağmur, kar, dolu yağdırmak ve sis getirmek; gök gürültüsü ve şimşekler çaktırmak için de kullanılırdı. Bazen meydana getirilen kötü hava âdeta kontrolden çıkar ve günlerce kötü havanın devam etmesi engellenemezdi. Harzemşah Sultan Alaeddin Mehmed, Cengiz istilasından önce Çin

¹¹⁵ A. İnan, *Şamanizm*, s. 163; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 69.

¹¹⁶ Ş. Şifâî, *a.g.e.*, v. 65b; A. S. Ünver, *a.g.mak.*, s. 80.

¹¹⁷ Köprülüzade, *a.g.mak.* s. 9.

¹¹⁸ O. Turan, *a.g.e.*, s. 131.

¹¹⁹ J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 80.

¹²⁰ Reşit Rahmetî Arat, *Baburnâme "Babur'un Hauratı"*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1985, s. 22.

R. R. Arat, *e.g.e.*, s. 583-584.

¹²¹ Râşid Efendi, *Tarih-i Râşid*, Cilt II, İstanbul 1153, v.102b-103a.

¹²² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5945, v. 93a-94b.

semtine yaptığı seferde böyle bir durumla karşılaşmış ve kötü havanın gidişatını durdurabilmek için yadacıları kara keçeye sararak diri diri toprağa gömmek zorunda kalmış idi¹²³. Bu olay şöyle anlatılmaktadır. "Mehmed Harzemşah, Cengizden evvel bir sefer münasebetiyle Çin taraflarına yönelmiş idi. O taraflara yaklaşıklarında öyle bir kar, yağmur ve tufan meydana geldi ki, askerin çoğu helak olacak duruma geldi. Harzemşah, sıcağın en şiddetli olduğu bir mevsimde bu derece soğuk ve tufanı görünce, bunun yada taşı kullanılmasından kaynaklandığını anladı. Adamlarından birkaçını yakındaki dağa gönderdi. O iş ile meşgul iki perişan şahsı ansızın ele geçirmişler. Harzemşah onları gördüğü an ferman buyurdu. Bunlar siyah keçelere sarılarak diri diri toprağa gömüldüler. O saatte hava parlamaya başlayıp kısa zamanda durum önceki haline geldi."¹²⁴ Tifâşî'den yapılan nakilde, bilhassa yadacıların sarıldığı keçelerin kara oluşuna dikkat çekilmekte ve "Bunlar kara keçelere sarılıp gömülünce hemen o gün kar ve yağmur ve şiddetli soğuk dindi. Hükümdarın emriyle böyle yapanların kara keçelere sarılıp diri diri gömülmelerini kanun haline getirildi." şeklinde ifade edilmektedir¹²⁵.

Marco Polo, büyücülerin buludara, yağmura ve kötü havaya hükümdarın sarayı üzerinden gitmeleri için emir verdiklerinden bahsekmektedir¹²⁶.

Türkler ve Moğollar, tabiatın hassas dengelerini koruma konusunda son derece dikkatli davranmışlardır. Özellikle av ve sungu törenleri dolayısı ile, tabiatın dengesini bozmamak için tedbirli davranırlardı. Yat törenini bilhassa kışın yapmamak gerekir. Çünkü bu işlem bitki ve hayvanlara zarar verir. Yazın da ona sık sık başvurmamak lazımdır. Zira pek çok kurt ve böceğin ortaya çıkmasına sebep olur¹²⁷.

Yadacıların durumuna gelince: Yadacının yada denilen taş ile yağmur, kar, dolu yağdırdığına ve fırtına çıkarmağa gücü yettiğine inanılan, yadacılığı meslek edinmiş kimselerin (yadacıların) hepsi yoksul kimselerdir¹²⁸. Yadacılığı meslek edinenler genelde işlerinde muvaffak olmakla birlikte, ailelerine bir ölüm, mal ve hayvanlarına bir zarar gelirdi. Yadacıların her yada yapışla-

¹²³ Ş. Şifâî, a.g.e., v. 67a-67b; A. S. Ünver, a.g.mak., s. 82-83; Ş. Yaltkaya, *Yat yahut Yağmur Taşı*, s. 69.

¹²⁴ Ş. Şifâî, a.g.e., v. 67a-67b.

¹²⁵ Ş. Yaltkaya, *Aynı mak.*, s. 69-70.

¹²⁶ J. P. Roux, a.g.e., s. 80.

¹²⁷ J. P. Roux, a.g.e., s. 80.

¹²⁸ A. İnan, *Şamanizm*, s. 163.

rında çoluk çocuklarından birinin ölmesi veya elindeki malının gitmesi veya hayvanlarının çalınması gibi bir felakete uğradıkları kendilerinden duyulmuştur. Hükümdarlar yanlarında bulundurdukları yadacıların her defasında kaybolan malları yerine kendilerine mal verir ve zararlarını telafi etmeye, böylece onların kayıplarını tazmin etmeye çalışırlarmış. Bununla beraber yadacılar fakir ve yoksul yaşarlardı¹²⁹.

Tusî her ne kadar, "Efsun ve duaya muhtaç değildir." dese de, Yakut yadacıları efsunlu sözler söyler ve bu esnada, "çocuğum yaşamasın, kadınıym yaşamasın, malım mülküm feda olsun." demektedirler¹³⁰.

Ayrıca yadacıların şu efsunları okumaları başarılı olmaları için gerekli addedilirdi: Çocuğum hayatını kaybetsin ki... Davarların patlasın ki... Karım ölsün ki günah tanımayacağım. Yalnız seni tanıyacağım. Ey sata!"¹³¹.

Ş. Şifâî der ki, "Bu iş ile meşgul olan şahıslardan biri her ne zaman bu işe kalkışsa, elbette mal, evlat ve yakınlarından bir zarara uğrar, mutlaka bir musibetle karşılaşır. Bu işle uğraşan kimseler çoğu zaman fakirlik ve yoksulluk içinde vakit geçirmişlerdir. Bununla birlikte, o işe memur eden sultan tarafından yapılan bol ihsanlar kayıplarının bedeli olamaz imiş."¹³²

Yadacıların başlarına gelen musibet, sıkıntı ve uğradıkları kayıplarda, okudukları efsunların ilgisi olsa gerektir. Okudukları efsunlar sayesinde yağmur yağma ameliyesinin gerçekleşmesi gibi, diğerlerinin de gerçekleşmesi pek tabiidir.

Türkler'de bu işi yapanların hususî bir ocaktan gelen muayyen kimseler oldukları rivayet edilmiştir¹³³. Şâbân Şifâî'nin "Onlardan (yani Türklerden) bir cemaat ol taşın hassasına vâkıf olmağla ol mertebe maharete mâliklerdir ki..."¹³⁴ ifadesinden de bu anlaşılmaktadır.

Ş. Yaltkaya, *Tansukname-i İlhanî*'den yadacılarla ilgili şu bilgiyi aktarmaktadır: "Türkler ve Uygurlar buna (yada'ya) vakıfdırlar. Bu onların sanatlarıdır. Onların ifadelerine bakılırsa, bu taşın tesiri, gayret, nefsi dünya lezzetlerinden mahrum etme ve okumalar ile olur imiş. Bu taş ile yağmur yağ-

¹²⁹ O. Turan, *a.g.e.*, s. 129; Ş. Yaltkaya, *Yat yahut Yağmur Taşı*, s. 69.

¹³⁰ A. İnan, *Şamanizm*, s. 163.

¹³¹ Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 404.

¹³² Ş. Şifâî, *a.g.e.*, v. 67a.

¹³³ Ş. Yaltkaya, *gös. yer.*

¹³⁴ Ş. Şifâî, *a.g.e.*, v. 64b-65a.

dırmağı bilen kimseye **Yet Harbî** derler. Onlardan bir kısmı bu işte o derece maharet kesbetmişlerdir ki, senenin her hangi faslında olursa olsun, bu taş ile yağmur, kar, dolu yağdırırlar ve yel, bulut çıkarırlar¹³⁵.

Yadacılığın kamlıktan ayrı, kendine has bir meslek olduğunu belirten A. İnan, Altay şamanistlerinde kamlardan başka **yadaçı** denilen adamlar olduğunu ifade ile Kaşgarlı Mahmud'un eserindeki, "yatçı yatladı-yadacı yadaladı (yada taşı ile efsun yaptı)." deyimini teyid edici delil olarak sunuyor¹³⁶. Yadacılığın dinî bir mahiyetten ziyade sihri bir mahiyet arzettiğini, bugün [XX. Yüzyıl başları] hâlâ Kaşgar ülkesinde yağmur ve güzel hava vücuda getirenlere **yadacı** adı verilmesinden hareketle iddia edilmektedir¹³⁷. Türkler'in Müslüman olduktan sonra da yada yapma âdetlerini devam ettiriyor olmaları, bu işin dinî akide ile bağlantılı bir yanı olmadığını göstermektedir.

Nitekim babası Ömer Şeyh Mirza'nın ümerası hakkında bilgi veren Babür, kendisine annesi tarafından akraba olduğunu rivayet ettiği Ali Dost Tagayı için, "Ebu Said Mirza (Babür'ün dedesi)'nın hizmetinde bulunduğu zamanlarda yadacılık davası güderdi."¹³⁸ derken, Haceki Molla Sadr'dan bahsederken de, "İnşası da güzeldi. Kuşçuluk ve yadacılıktan da anlardı."¹³⁹ demektedir.

Yada âdetinin günümüze yetişmeden unutulmuş olmasında şu âmillerin rolü olsa gerektir: Her ne kadar İslamlıktan sonra da yada yapıldığına rastlansa da, bu âdetin unutulmasında Türkler'in İslâma girmiş olmalarının rolü olsa gerektir. Kaynaklarda da ifade idildiği gibi, yadacıların yada esnasında söyledikleri sözlerin bir Müslüman için küfre götürücü nitelikte olması. Allah'ın taktiri kabul edilen rüzgârın esmesi, yağmurun yağması gibi tabii olaylara bu yol ile müdahaleyi İslâm inancı ile bağdaşır bulmamaları. Son olarak da yadacıların her yada yapışı müteakip mutlak surette bir zarara maruz kaldıklarına dair olan yaygın kanaat dolayısı ile yada'ya sıcak bakılmaması, yada'nın zamanla unutulmasında amil roy oynamış olmalı.

Türkler tarafından, **yada taşı** ile çeşitli amaçlar uğruna yada yapıldığı görülmektedir. Kuraklık âfetine karşı tarım ve ziraati korumak ve bereketi ar-

¹³⁵ M. Ş. Yalıtıkaya, *Ebu Reyhan'ın bir Kitabı*, s. 21, Not 1.

¹³⁶ A. İnan, *Şamanizm*, s. 163 ve Not 171; Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, III, s. 307.

¹³⁷ Z. Gökalp, *Eski Türkler'de Din*, s. 403.

¹³⁸ R. R. Arat, *e.g.e.*, s. 22.

¹³⁹ R. R. Arat, *e.g.e.*, s. 61.

tırmak, susuzlukla karşı karşıya gelen insanların su ihtiyacını gidermek, susuzluktan kurtarmak; yine sıcak ve kurak havaları canlıların yaşayabileceği elverişli şartlara tebdil etmek ve düşmana karşı silah olarak kullanmak. Kaşkarlı Mahmud'un rivayet ettiği yangın söndürme hadisesini de bu arada zikretmek gerekir. Kaynaklarda daha çok silah olarak kullanılışına rastlanmaktadır. Bunun sebebi savaşların toplum kitlelerini ilgilendiren tarihî olay niteliği taşıması dolayısıyla, tarih yazıcılarının konuları sahasına girmesindedir. Elbette başka amaçlarla da yada yapılmıştır. Ancak bunlar önem arzetmeyen, sıradan hadiseler niteliğinde olduğu için yazılı kaynaklara konu olmamıştır. O yüzden kaynaklarda nadir rastlanmaktadır. Yada taşı bazı kaynakların ifadesine göre de, hakimiyeti temin ve sembolize eden bir unsur, bir âmil olarak gösterilmiştir.

Eski Türk rivayetlerinin İran-Hazar versiyonuna göre, dünyaya hakimiyetin tılsımı *yede*'dir. Onun hakiki sahibi de Türk'tür. *Yede taşı*ni alarak hakimiyet davasına kalkışan amcazadesi Oğuz'a karşı galip gelmesini temin maksadı ile Çin, *yede taşı*na nisbetle daha etkili çareler ve tılsımlar bilen on alim ve mahir kamı yardım için Türk'e göndermiştir¹⁴⁰. Buna göre, Isık Göl civarında yaşayan Hakan Türk ile Aral taraflarında hüküm süren amcazadesi Guz yani Oğuz arasında *yada taşı* yüzünden uzun savaşlar olmuştur. Bu rivayette *yada taşı*, Türk'ün milletler üzerine hakimiyetini sağlayan bir tılsımdır. Rivayete göre Hakan Türk'e Çin'den gönderilen on şaman, ilimleri ve tecrübeyle yardım ederek taşın yani hakimiyetin Türk'te kalmasını sağlamaya çalışmıştır¹⁴¹.

Çinliler, Türkler'in hakimiyetlerinin sırrını, at ve süvariliklerine bağlar-ken, Önasya kavimleri bu sırrın *yada taşı*nda olduğuna inanmışlardır¹⁴². Süryani Patriği Mihail'in eserine göre, *yada taşı*'ni Allah, Türkler'e bir hakimiyet tılsımı olarak vermiştir¹⁴³. Türk rivayetlerine göre de, önce Türk hakanları hükümran olmuş, sonra hakimiyet *yede taşı*'ni çalan Oğuz yabgularına geçmiş, diye gösterilir¹⁴⁴.

Hazar ve Bulgarlar'ın bir zamanlar Horasan'da bulduklarına dair rivayetler vardır. Bir Yahudi rivayeti, Batı Türkistan'da yaşayan üç ve Hazarlarla

¹⁴⁰ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981, s. 17, 27.

¹⁴¹ N. S. Banarlı, a.g.e., s. 36.

¹⁴² A. Z. V. Togan, a.g.e., s. 21.

¹⁴³ A. Z. V. Togan, a.g.e., s. 108.

¹⁴⁴ A. Z. V. Togan, a.g.e., s. 297.

dört Türk kabilesinin yağmur yağdırarak düşmanlarını mağlup etmek tılsımını bildiklerini, yani hakimiyetlerinin sırrının yede taşı'nda olduğunu, hükümdarlarına Hazar dilince Hakan denildiğini anlatmaktadır¹⁴⁵.

Tarihçi-müfessir Taberî (839-923) ve İbn al-Fakih'deki rivayette, Yahudi menkıbelerinde, İbrahim Peygamber'in şarka gönderdiği üç oğlu hakkında şunlar anlatılmaktadır: Zamiran, Yasubak ve Sukh, babaları tarafından şarka gönderilecekleri zaman ona "Biz o gurbet ve vahşet âleminde nasıl geçiniriz?" dediler. İbrahim de, "Ben size Tanrı'nın isimlerinden (tılsımlarından) birini öğretirim, bunu kullanarak siz düşmanlarınıza galip gelir ve harpte sıkıntıya düşüğünüzde bunu kullanarak düşmanlarınız üzerine yağmur yağdırır ve zaferi kazanırsınız." dedi ve onlara bu ismi (tılsım) öğretti. Onlar da şarka doğru yürüyüp nihayet Horasan'a geldiler, orada türeyip çoğaldılar ve bu isim (tılsım) sayesinde bütün komşu kavimler üzerinde hakim oldular. Yafet neslinden Hazarlar onların haberini duydu ve onlara gelerek, Size bu tılsımı öğreten zat yeryüzündeki insanların en iyisi, yahut yeryüzünün padişahları olsa gerektir." dediler ve onların (yani İbrahim oğullarının) padişahına "khaqan" lakabını verdiler¹⁴⁶.

Yukarıda naklettiğimiz efsanede, ak sakallı ve ak değnekli bir ihtiyarın, Böğü'nün rüyasında, ona fıstık şeklinde bir taş verip, "Bu taşı muhafaza ettiğiniz müddetce dünyanın dört bucağına hakim olacaksınız." demesi de yada taşı'nın hakimiyeti sembolize edişi ile ilgili inanca bir işeret sayılabilir¹⁴⁷.

Grenard'ın *Türkistan ve Tibet 1897* adlı eserine göre, Türkistan Çini'nin Müslüman halkı arasındaki sihribazların en mühimi **cadöger**'lerdir. Hasadın bereketli veya bereketsiz olmasını temin edebilen, havanın iyilik ve fenalığı elinde olan bu korkunç sihribazların başlıca sihir vasıtası yat, yade, yada, cede, cadı gibi birbirinin aynı isimler alan taş olduğunu anlatmaktadır¹⁴⁸.

Yakutların sata dedikleri yada taşı'nın canlı ve insan başı şeklinde olduğunu nakleden A. İnan, "Canlı sata'yı ele alıp yukarı kaldırılırsa derhal soğuk rüzgâr eser, yağmur veyahut kar yağar. Elinde bu taş bulunan adam uzak yola çıkarsa, atının yelesi veya kuyruğu altına bunu bağlarsa at terlemez, daima esen serin rüzgâr altında rahat rahat seyahat eder." demektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ A. Z. V. Togan, *a.g.e.*, s. 21; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁴⁶ A. Z. V. Togan, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁴⁷ N. S. Banarlı, *a.g.e.*, s. 29; Ziya Gökalp, *Eski Türklerde İcümâî Teşkilât ...*, s. 440.

¹⁴⁸ Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 3.

¹⁴⁹ A. İnan, *Şamanizm*, s. 163.

Yada taşı'nı Türkler muharebelerde yanlarında taşırlar ve yada taşı sayesinde düşmanlarına karşı zaferler kazanırlardı¹⁵⁰. Savaşlarda bu taş ile birlikte bu işleri yapan kimseler de bulundurulur ve bunlar ile düşman üzerine ga-lebe temin edilirdi¹⁵¹.

Hristiyan ve Moğollaşmakta olan bir Türk kavmi Naymanlar da muharebelerde yadacıları kullanıyorlardı. Nitekim Buyruk Han da, bir defasında Cengiz Han'a karşı, 1202 yılında bir muharebede bu vasıtaya başvurmuş-tur¹⁵².

Bu hususta Yakup el-Hamavî, *Mucemü'l-büldân* adlı eserinde Ebu'l-Abbas el-Mervezî'den naklen şöyle anlatmaktadır: Horasan hükümdarı İsmail b. Ahmed es-Sâmânî (M.892-907)'nin şunları anlattığını duydum. "Bir sene 20 000 kişilik bir kuvvetle Türkler üzerine sefer yaptım. Onlardan 60 000 silahlı askerle karşılaştım. Günlerce çarpıştım. Bir gün harb ederken, bize sığınmış olan Türk memlûklardan ve diğer askerlerden bir gurup etrafıma toplanarak, "Kâfir askerinde bizim akrabalarımız ve arkadaşlarımız var. Onlar bize falan kimsenin geldiğini söylediler." dediler. Bahsettikleri bu kişi onların kâhini durumundaydı. Onun kar ve dolu yağdıran bulutlar meydana getirdiğini söylüyorlardı. O kişi böylece, mahvetmek istediklerine büyü yapmış. Ordudaki mülteci Türkler, o adamın askerlerimiz üzerine, düştüğü kişileri mahveden dolu yağdırmaya karar verdiğini söylediler. Ben onları azarlayıp, "Küfür henüz kalbinizden çıkmamış. Bunu bir insan yapabilir mi?" dedim. Onlar, "Biz sana tehlikeyi haber verdik. Yarın kuşluk vakti görürsün." dediler. Ertesi günü kuşluk vakti olunca askerlerimin sırtını verdikleri dağın tepesinden büyük ve korkunç bir bulut çıktı. Sonra yayılarak ve büyüyerek ordunun hepseni kapladı. Siyahlığından, onda gördüğüm şeylerden ve onda duyduğum korkunç seslerden dehşete düştüm. Bunun bir fitne olduğunu anladım. Atımdan inip iki rekat namaz kıldım. Askerler ne yapacaklarını şaşırılmışlar, başlarına bela gelmesini bekliyorlardı. Allah'a dua edip yüzümü toprağa sürerek yalvardım. "Ey Allah'ım, bize yardım et. Kulların mihnetin karşısında zayıf düştüler. Kudretin ancak senin elinde olduğunu, zarar ve menfaatin ancak senden geldiğini biliyorum. Allah'ım, bu bulut bizim üzerimize dolu yağdırırsa Müslümanlar zayıflar, müşrikler kuvvetlenir. Kuvvet ve kudretinle onun şerrini bizden uzaklaştır. Ey azamet, kuvvet ve kudret sahibi." dedim.

¹⁵⁰ O. Turan, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁵¹ H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁵² O. Turan, *a.g.e.*, s. 130; J. P. Roux, *a.g.e.*, s.78.

Çok dua edip Allah'ın yardımını bekleyerek, azabından korkarak yüzümü topraklara sürdüm. Hayrın ancak Allah'tan geldiğini, kötülüğü ondan başkasının savamayacağını biliyordum. Ben bu haldeyken memlûklarım ve diğer bazı askerler gelerek selâmete erdiklerini müjdelediler. Kolumdan tutarak beni secdeden kaldırdılar. "Ey emîr bak" dediler. Başımı kaldırdım. Bulut askerlerimin üzerinden Türk askerlerinin üzerine gitmiş, oraya büyük dolular yağdırıyordu, onlar panik içindeydi. Hayvanları ürkmüş, çadırları yıkılmıştı. Dolu taneleri kimin üzerine düşerse onu takatsiz kılıyor veya öldürüyordu. Adamlarım, "Onların üzerine hamle yapalım mı?" dediler. Ben "Hayır Allah'ın azabı daha dehşetli ve daha acı." dedim. İçlerinden pek azı kurtulabildi. Karargâhlarını olduğu gibi bırakıp kaçtılar..."¹⁵³

Tuluy da yine bu yöntemi Yutşenlere karşı bu sanata vakıf olan Kanglı bir Türk vasıtası ile başarılı bir şekilde kullanmıştır¹⁵⁴.

Moğolların Gizli Tarihi, yadacıların uygulamaları ile ilgili en eski tanıklığı sağlamaktadır. "Savaş düzeni alarak sıralandık... Birliklerin hareketi sırasında... bunlara yani yada taşlarına karşılıklı olarak sahip olduğunda, Buyruk han ve Kuduka, büyük bir fırtına başlatular. Onlar bu fırtınayı oluştururken, sihirli fırtına tersine döndü ve onların tam üzerlerine düştü. Onlar ilerleyemediler ve su birikintileri içine düştüklerinde toplu olarak şunu söylediler: Gök tarafından sevilmiyoruz."¹⁵⁵

Yadacılık hakkında sonraki asırlara ait tarihi vesikalarda da bazı bilgiler vardır. Cüveynî, Oktay'ın Hitay taraflarındaki fetihlerinden bahs ederken, Moğol ordusunda bulunan Kanklı bir Türkün yada taşı vasıtası ile yağmur yağdırmaya memur edildiğini, yaz ortasında günlerce yağın yağmur ve kar karşısında Çinliler'in dehşete düştüklerini ve Moğol ordusunun bu sayede galip geldiğini anlatıyor¹⁵⁶.

Celâleddin Harzemşah'ın inşâ kâtipliğini yapmış ve bütün seferlerine kaulmuş olan, Nesevî'nin bizzat görüp, bildirdiğine göre, Harzemşahların son Hükümdarı Celâleddin Harzemşah (? -1231), yada taşı'na sahip idi ve bu-

¹⁵³ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 137-138; O. Turan, *a.g.e.*, s. 128; Bu malumatı, A. İnan, *Şamanizm*, 161-162'de kaynak göstermeksizin; Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 6'da hülâseten vermiştir; F. Sümer, *a.g.mak.*, s. 2534.

¹⁵⁴ J. P. Roux, *gös. yer.*

¹⁵⁵ J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁵⁶ Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 10; O. Turan, *a.g.e.*, s. 130.

nunla yağmur yağdırıyor idi. 1228 senesinde Moğolların önünden çekilerek Doğu Anadolu'ya gelen Sultan Celâleddin'den burada yaşayan ve kuraklıktan bunalmış bulunan Oğuzlar, yağmur yağdırmasını rica ettiler. Ahlat civarında Veleşgird Ovası'nda icra edilen yağmur merasimini Celâleddin bizzat idare etmiştir. Derhal gök kararmaya ve yağmur yağmaya başlamış, yağın yağmuru çokluğundan ortalık çamur ve bataklık halini almış, hatta sultanın otağına bile gidilemez olmuştur. Bu hadiseden Sultan Celâleddin'in sahip olduğu yada taşı'nı seferlerinde yanında taşıyıp gerektiğinde kullandığı gibi, Doğu Anadolu'da yaşayan Oğuzlar'ın da yada taşı ile yağmur yağdırma geleceğini halâ unutmadıklarını anlıyoruz¹⁵⁷. Fuat Köprülü, bu âdetin hauralarının Anadolu Oğuzları arasında asırlarca devam ettiğini, zira Necatî, Bâkî, Nefî gibi Osmanlı şairlerinde de bunu ima eden bir takım şeylere rast gelindiğini kaydediyor¹⁵⁸.

Barthold'un eserinin Kalmuklar'dan bahseden kısmında, kısaca Kırgız ve Kazaklar'a temas edilmekte ve "Kırgızlar Moğullarla akrabadır. Başlarında padişahları yoktur, sadece Kaşka dedikleri beyleri vardır. Onlar ne kâfirdir ne de Müslümandırlar. Dağların virajlı geçişi bulunan yerlerinde yaşamaktadırlar. Eğer her hangi bir düşman onlara karşı saldırıya geçecek olursa, bu durumda ailelerini dağın içlerine göndererek, kendileri kimsenin geçmesi için bu geçitleri tutarlar. Yada taşı ile üzerlerine yürüyen düşmanlarına karşı kar yağdırarak o kadar şiddetli soguk çağırılmaktadırlar ki, düşman askerleri el ve ayakları ile hareket edemez hale gelirler. Bundan sonra da hücum geçerek düşmanlarını dağıtırlar." denilmektedir¹⁵⁹.

H.935 (M.1528-1529) yılı olaylarını anlatan Sultan Babür, İranlı Şehzade Tahmasb'ın kırkbin adamla Bistan ve Damgan üzerine yaptığı ve Özbekler'i mağlub ettiği yürüyüşü müteakip, civardaki hanların Özbekler'e ittifak tekliflerine şu cevabı verdiklerini rivayet etmektedir: "Bütün han ve sultanlar Meşhed'de otururuz. Kızılbaş ordugâhının civarında bulunarak düşmanın baş kaldırmasına imkân bırakmamak için, birkaç sultanı yirmibin asker ile oraya tayin ederiz. Güneş Akreb Burcu'na girince, yadacılara yada yapmalarını em-

¹⁵⁷ Şehabeddin Ahmed en-Nesevî, *Celâlüttin Harzemşah*, Türkçeye Çeviren: Necip Asım, İstanbul 1934, s. 151; Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 8-9; O. Turan, *a.g.e.*, s. 130; F. Sümer, *a.g.mak.*, s. 2534; H. Tanyu, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵⁸ Köprülüzade, *a.g.mak.*, s. 10.

¹⁵⁹ V. V. Barthold, *a.g.e.*, s. 91.

rederiz ve böylece onu tacizle mağlup ederiz." cevabını vermişlerdir¹⁶⁰. Aynı tarihlerde yada ve yadacılığın Babüriler tarafından da bilindiği ve gerekli hallerde uygulandığı, Babür'ün kaydettiği şu hadiseden anlaşılmaktadır. Hindistan'ın toz ve sıcağından şikâyetçi olan Sultan Babür, 1529 İlbaharında, Şiraveli'ye geldiklerinde komutanlarından Tohta-Buğa'nın yada yaptığını şöyle anlatıyor: "Tohta-Buğa Sultan yada yapmış. Şiddetli rüzgâr kopup, yağmur yağmağa başladı. Güzel bir hava oldu."¹⁶¹

İran Şahı olan Hüseyin (1694-1722) ile kardeşi Abbas arasında çıkan taht mücadelesinde, Abbas mağlup olarak Osmanlı Devleti'ne iltica etmişti. Kendisine İzmir Gümrüğü gelirinden 200 akçe tahsisat verilerek Midilli'de ikamet ettirildi. Fakat serkeşane davranışları yüzünden oradan alınarak Limni'de ikamet ettirildi. Ancak Abbas oradan kaçıp Bozok'a (Yozgat ve havalisi) gelerek civar halkından topladığı kuvvatlere dayanarak bayrak açıp şahlığını ilan etti (1716) ve bir Türkmen beyini Çorum paşası tayin etmek istedi. Abbas, üzerine gönderilen Osmalı kuvvetleri tarafından mağlup edilerek idam edildi. O havalî halkından olan ve Abbas ile yapılan muharebelerde bulunan güvenilir kimseler, Abbas'ın ortaya çıkışından ölümüne kadar türlü türlü sihir ve hilelerinin eserlerine şahit olduklarını söylemişlerdir. İnsanlardan pek çoğu bu münasebetle yanılığa düştüklerinden başka, Abbas'ın üzerine hücum edildiği gün, beri tarafta şiddetli kar, yağmur, gök gürültüsü ve şimşekler var iken, Abbas'ın tarafında bir damla yağmur bile görünmedi. Toplanma mahalleri olan dağın değil ağaçları, onun bulunduğu yerin toprağı bile kalabalık asker dolu görünür idi. Ortadan kaldırılmasından sonra o hal üzerlerinden kalkıp kar ve yağmurun kaybolduğu müşahede edilmiştir¹⁶². Bu hadiseyi, Türklerin Müslüman oluşundan sonra yada taşı ile yağmur yağdırmalarının bilinen son örneği saymak yanlış olmasa gerektir.

Türklerin yada taşı ile yağmur yağdırdıklarına dair belki daha başka bilgiler de vardır. Ancak esasen bizim burada arzuladığımız şey, bu usulün XVIII. yüzyıl sonu Osmanlı-Rus savaşlarında kullanılmış olmasını ortaya koymaktır.

¹⁶⁰ R. R. Arat, *e.g.e.*, s. 560.

¹⁶¹ R. R. Arat, *e.g.e.*, s. 583-584.

¹⁶² Râşid Efendi, *Tarih-i Râşid*, Cilt II, İstanbul 1153, v.102b-103a; Râşid Efendi, *Tarih-i Râşid*, Cilt IV, İstanbul 1282, s. 38-40.

Yada taşı'nın savaşlarda silah olarak kullanılmasının son örneğini XVIII. yüzyılın son yarısına rastlayan 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında görüyoruz. Kaynakların ifadesine göre 1768-1774 savaşında Osmanlı ordusunun uğradığı ilk büyük hezimet bu sebebdendir. Rus ordusunda bulunan ve sayıları 100.000'in üzerinde olup Rus ordusunun 1/4'ünü oluşturan gayrimüslim Kalmuk Türkleri tarafından, Müslüman Osmanlı Türkleri'ne karşı bu silahın kullanılması sonucu perişan olan Osmanlı Ordusu, pek büyük kayıplar vermiş ve Karadeniz'in kuzeyindeki bütün topraklarını terk ederek, Tuna Nehri'nin beri yakasına kadar çekilmek zorunda kalmıştır.

Rusya'nın Lehistan'ın iç işlerine müdahalesi sonucu başlayan 1768-1774 Osmanlı-Rus harbinin, Hotin muharebeleri esnasında, Hotin'de bulunan Mustafa Kesbi'nin anlattığına göre, Hotin kalesi üzerine yürüyen Rus ordusu, Kamanıçe önlerinde ordugâh kurmuştur. Turla Nehri'nin karşı yakasındaki İzvançe Sahrası'na hayvanları için ot toplamaya giden Hotin Kalesi muhafızları, pek çok defa Rus katana süvarilerinin saldırılarına hedef olmuşlardır. Ot toplamakla meşgul olan muhafızlar, Ruslar tarafından saldırıya uğrar, esir edilerek götürülmek istenirlerdi. Durumu kaleden izlemekte olan Hotin muhafızları duruma müdahale edip Rusları takip ederler ve zaman zaman küçük çaplı meydan muharebeleri olurdu. Her muharebe sonrası dönüşde, piyade ve süvari muhafızlar, şiddetli yağmura tutulurlar, nehir o derece coşardı ki, piyadelerin geçişine fırsat tanımadığı için, süvariler onları atlarının terkilerine alarak Hotin yakasına geçirmek zorunda kalırlardı. Fakat yine de bu geçişler esnasında pek çok asker suda boğularak hayatını kaybetmekte ve ciddi zayıatlar verilmekte idi. Kale muhafızlarını her ceng dönüşünde karşılayan bu yağmurun sihir ve efsun ile meydana geldiğini, Hotin kalesi'nde bulunan ehli vukuf Lipkalar¹⁰³ ve Hotin yamakları haber vermişlerdir. Kayna-

¹⁰³ Lipkalar, çeşitli sebeplerle Lehistan topraklarına gelip yerleşen Müslüman Türklerden bir zümre için kullanılan bir tabirdir. Ne zaman gelip yerleştikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, Altınordu ülkesinde Kutluk Timur-Toktamış arasında meydana gelen taht mücadeleleri (1387-1395) zamanına kadar dayandığı anlaşılmaktadır. Lipkalar hakkında Mustafa Kesbi şu bilgiyi vermektedir: "Tatar tâifesinden olup han ve mirzalarına gücenen köy ahallileri, hayvanları, evlad ve aileleri ile vatanlarını terk ederek, gece baskını tarzında Rusya hududundan geçerek Moskovlu vatandaşlığını kabul ederlerdi. Moskovlu boş ve harabe durumundaki arazisini imar ve bu firârileri iskân ettirip, kendilerine mesken, câmi ve mescidler yapmaları için ruhsat verirdi. Diğer yandan, Moskov Devleti'ne senede bir altın vermek ve ürettikleri tereyağı, hayvan, hububat ve sair her ne satarlar ise, köylerinde râyic olan bedel üzerinden Rusyalı'ya satmak üzere mukavele yaparlardı. Ruslar bu şekilde meydana getirilen köylere, birkaç Rus nüfus yerleştirir ve kilise de inşa ederek, Müslüman olan Tatarlar'ın Rus âdetleri üzere gözlerini

ğımız kendi lisanı ile bu hadiseyi şöyle tasvir ediyor: "Moskovlu Kamanıçe önünde ordusunu kurup ikâmeti esnâsında beher gün katana süvârisinden beş on süvâri İzvançe Sahrası'na gönderüp çayır ve kıyâh tedârükünde olan yeniçeri üzerine hücum eyledikde on nefer müsellah piyâdeyi bir nefer Moskovlu ahz u esîr eylediği nice kerre kal'a tâbiyyelerinden müşâhede olundu idi ve bu makûle kayd-ı esre giriftâr olanları halâs için süvâri ve piyâde ta'kîb edüp verâlarından vardıkları Moskovlu'nun ma'lûmu oldukda der-kemîn olan askeri meydâna çıkup çarha cengi kurulduğu görüldükde derûn-ı kal'adan birbirini müte'âkib süvâri ve piyâde hurûc eder idi ve temâmm-ı asker-i İslâm bî-tâb olup i'âde eylediklerinde der-akab matar-ı azîm zâhir olup nehr-i mezkûr piyâdeye yol vermediğinden levendât-ı süvâriyân piyâdeleri at terkisine alup imrâr ve her ne kadar sa'y u himmet olursa dahi vâfir âdemin cism ü cânına ızrâr eylediği sihr-i efsûn ile zuhûr eden emtârdandır, deyü vukûfu olan Lipkalar ve Hotin yamakları ihbâr eylediler."¹⁶⁴ Diğer bir kaynakta da, "Bi-hikmetü'l-Hâhî te'âlâ İslâm askeri her ne vakit karşıya ubûr eder ise, i'âdeye vakit kalmayıp yağmur yağardı."¹⁶⁵ Yağan yağmurun sebebi de "Bu yağmur, mücerred Moskovlu'nun içinde olan Kalmuk Tatarı'nın sihir ve efsûnu ile yağar derlerdi."¹⁶⁶ ifadisi ile belirtilmektedir.

Defalarca tekrarlayan yukarıdaki hadiseden sonra diğer hadise, Serdâr-ı Ekremin Turla Nehri'ni geçerek Ruslar üzerine hücum etmek istediği sırada

alışurmak ve tabiatlarını karıştırmak suretiyle, onları kendi tabiatlarından uzaklaştırırlardı. Bu hile ile kısa zaman zarfında mizaçları değişerek Müslümanlıkları sözden ibaret kalan yeni nesil, Müslümanlığı babalarından, Rus ibadet tarzını da emsalleri ve komşularından, çocukluk çağlarında öğrenirler ve Rusya taraflarında buldukları zamanlarda Rus tarzında, İslâm toplumu arasında buldukları zamanlarda da Müslüman âyini tarzında ibadet ederler. İşte bu kimselere Lipka denir." *İbretnümâ-yı devlet*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısım, Tarih Yazma, Nr. 484, v. 47b. (M. Kesbi'nin bu eseri tarafımızdan doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Ahmet Öğreten, *Mustafa Kesbi, İbretnümâ-yı devlet*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996) Lipkalar hakkında teferruatlı bilgi için bakınız, Cengiz Orhonlu, "Lipkalar", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt XVIs İstanbul 1971, s. 57-87; t XV, İstanbul 1971, s. 57-87; Nadir Devlet, "Polonya Tatarları" *Türk Kültür Araştırmaları*, İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan Sayısı, Ankara 1985, s. 189-205.

¹⁶⁴ Mustafa Kesbi, *İbretnümâ-yı devlet*, Millet Kütüphanesi, Nr. 484, v. 58a-58b.

¹⁶⁵ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5945, v. 93b. Bu eser kütüphane kayıtlarına Cavid adına geçmiştir. Bunun bir hatâ olduğuna kaniyim. Şimdilik müellifini kesin olarak tesbit edebilmiş değiliz. Türk ve İslâm tarihinin muhtelif hadiselerine temas edilerek başlayan eserde ağırlığı 1182 Osmanlı-Rus savaşından başlayarak, Osmanlı-Rus münasebetleri teşkil etmektedir. H. 1219 yılına kadar muhtelif olaylar anlatılmıştır. Halen bu eseri yayıma hazırlama gayreti içindeyiz.

¹⁶⁶ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5945, v. 93a-93b.

meydana gelmiştir. 1768 Seferi'ne, ordunun başında vezîr-i azam ve serdâr-ı ekrem sıfatı ile çıkan yağlıkcızâde Mehmed Emin Paşa'nın gevşekliği, kararsızlığı ve tedbirsizliği dolayısıyla azli üzerine, bu makama getirilen Moldovanlı Ali Paşa, (9 R. 1182/12 Ağustos 1769) seleftinin durumuna düşmemek için, Hotin karşısında, Turla Nehri'nin öte yakasında bekleyen Galic'in kumandasındaki Rus kuvvetleri üzerine yürümek ve Ruslar'ın Hotin üzerinde oluşturdukları tehdidi ortadan kaldırmak istedi. Nehir üzerinde inşa edilen köprüden karşıya geçildi (9 Eylül 1769)¹⁶⁷. Serdâr-ı ekrem Ali Paşa'nın ordusu Rus kuvvetleri üzerine hücum etmek üzere nehrin karşı tarafında bulunduğu sırada, gittikçe ziyadeleşen şiddetli bir yağmur başladı. Etrafdaki dağ, vadi ve derelerden katılan yağmur suları ile nehir iyice coşup kabardı ve taştı. Kurulmuş olan köprü de kırıldı ve çöktü¹⁶⁸. Köprü'nün çöküşüne, nehrin akıntısından ziyade, nehrin yukarı mecranda bulunan Rus askerleri tarafından, nehre bırakılan büyük ağaçlar sebep olmuştur¹⁶⁹. Köprü'nün yıkılması ile geriye dönüş imkansız hale geldi. Muharebeye tutuşulması halinde yağmurun şiddetinden top ve tüfek atışının mümkün olamayacağını anlayan askerlerin moral gücü kırıldı ve âdeta hayatlarından ümitleri kesildi. Bu durumu yakından gören Rus kuvvetleri hücumla geçtiler. Bu şartlar altında karşı koymaya mecali kalmamış olan Osmanlı askeri, piyadesiyle, süvarisiyle; top, cephane, çadır, çerge, bütün ağırlıkları bırakarak panik içinde kaçmaya başladı. Köprü başına gelip köprü'nün yerinde olmadığını gören asker birbiri ardınca nehre atladı. Nehre atlayanlardan ancak onda biri karşıya ulaşabildi, diğerleri boğuldu¹⁷⁰. Yağmurun ardından kar yağmağa başladı¹⁷¹. Bu harekâta katılan Osmanlı kuvvetlerinden üçte biri kurtulurken, üçte biri esir ve diğer üçte biri de hayatını kaybetmiştir¹⁷². Nuh Tufanı'na muâdil gösterilen yağmur ve kardan Rus kuvvetlerinin etkilenmeyip hemen hücumla geçmeleri de göstermektedir ki, bu yağmur hadisesi de öncekiler gibi, Rus ordusu içinde var oldukları bilinen Kalmuklar tarafından vücuda getirilmiştir¹⁷³.

¹⁶⁷ Kesbî, *a.g.e.*, v. 57b; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV. İstanbul 1972, s. 46.

¹⁶⁸ Kesbî, *a.g.e.*, v. 57b; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, Ankara 1982, s. 382.

¹⁶⁹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5945, v. 93b.

¹⁷⁰ Kesbî, *a.g.e.*, v. 57b-58a; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5945, v. 93b.

¹⁷¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5945, v. 93b.

¹⁷² Kesbî, *a.g.e.* v. 58a.

¹⁷³ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5945, v. 93b.

Bu hezimetten sonra Hotin'i müdafaa ümidini kaybeden serdâr-ı ekrem, kale kapılarını çekip mühürleyerek İsakcı'ya kadar çekilmiştir. Geride kalan bütün silah, cephane ve sair ağırlıklar Rusların eline geçmiştir¹⁷¹. Bu esnada Hotin kalesinde zahire azlığı ve surların yer yer tahrip olmuş olmasına rağmen beşyüz kadar top ve bol miktarda cephane bulunuyordu¹⁷⁵.

1768 Seferi'nin ikinci yılında 1 Ağustos 1770'de meydana gelen Kartal bozgunundaki zayıflığın büyüklüğünün sebebi de, Hotin'deki köprü vakasında olduğu gibi, yağın şiddetli yağmur sonucu, Tuna Nehri'nin taşıp üzerindeki köprü'nün yıkılmasına bağlanır¹⁷⁶. Kartal'daki Osmanlı ordusu Serdar-ı ekrem İvazzâde Halil Paşa kumandasında, 50.000 kişilik Tatar kuvveti ile birlikte 180.000 kadardır. Romanzof kumandasındaki Rus ordusu 30.000 kişiden ibarettir. Türk ve Tatar kuvvetleri arasında Petro'nun Prut'ta düştüğü duruma düşen Romanzof, anı bir hücumla kendini kurtarmağa karar vermiştir. Zira karşısındaki ordu Prut'taki Baltacı'nın ordusundan bin kat daha kötü ve düzensizdir. Romanzof'un hücumuna dayanamayan talim ve terbiyeden mahrum Osmanlı ordusu büyük bir bozguna uğramış, üçte biri şehit düşerken, 143 parça top, 7.000 zahire yüklü araba ve diğer ağırlıklar düşman eline geçmiştir¹⁷⁷. 12 R. 1184/5 Ağustos 1770 tarihli sadaret tezkiresinde, düşmana terk olunan malzeme "bazı çadır, beş kıta balyemez top, 120 parça şâhî top, yedi sekiz havan va cephane" olarak gösterilmiştir¹⁷⁸. Serdâr-ı ekrem Halil Paşa'nın muharebe öncesi, 1770 Haziran ayı ortalarında padişaha gönderdiği arzda, Tuna Nehri'nin azgınlığının geçmişte benzeri görülmemiş boyutlara ulaştığını, böyle bir azgınlığın 59 yıl önce Baltacı Mehmed Paşa zamanında görüldüğünü, bundan gayrı benzerinin görülmemiş olduğunu, "...Bi-hikmetü'l-lâhî te'âlâ misli mesbuk olmayıp, bir defa Baltacı Vezir-i merhûm zamanı yigirmiüç tarihinde vuku bulan tuğyândan ittifâk-ı ahâlî ile vâfir ziyâde Tuna Suyu tuğyân etmekle..." ifadesi ile dile getirmekte idi¹⁷⁹. Diğer taraftan genel durum şöyle hulâsâ edilmektedir. "küffâr zuhûrundan mütelâşî olan asker firâr eylemek dâ'iyyesinde iken min-tarafu'r-Rahmân Nehri Tuna taşıp cısri mezkûru şikest ve mecâl-i askeri kesr eylediği evânda Orduyu hümâyûn'a üç sâ'at ba'îd mahalden küffâr top atmağa mübâşeret eyledi-

¹⁷¹ gös. yer; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.383.

¹⁷⁵ Kesbî, a.g.e., İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5943, v. 53b.

¹⁷⁶ Kesbî, a.g.e., Millet Kütüphanesi, Nr. 484, v. 58b.

¹⁷⁷ İ. H. Danişmend, a.g.e., s. 50; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., İstanbul 1982, s. 387.

¹⁷⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 2380/223.

¹⁷⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 2380/214.

ğini müşâhede eden İslâm askeri esir ve mâl-ı ganâyimden geçüp mâl-ı mevcûdunu terk ile cây-ı necât ve tarîk-ı firâra şitâb ve Hotin vak'asında olduğu gibi bahr mesâbesinde olan nehre kendülerini ilkâ' u gark ve telef ve tâ'ife-i levendât fevç fevç Özi ve Bender ve İsmâ'il taraflarına perîşân olup Ordu-yı hümâyûn'da hârgâh u bârgâh ve zahâ'ir arabalarıyla ve çeleng ve hazîne sandukalarıyla ve top ve mühimmât-ı cebehâne takımıyla kalup, bunda bir nev' Osmânlunun desise ve hîlesi vardır, mülâhazasına mebnî bir iki güne değin Moskovlu gelüp tehî ve âdemden hâlî olan mâl-ı ordunun zabtuna cesâret edemedi.¹⁸⁰ Bozgun sonrası durumu arzeden 12 R 1184/5 Ağustos 1770 tarihli tezkirede ise, Tuna Nehri'nin azgınlığının bundan önce bildirildiği gibi devam ettiği, nehir sularının normal seviyeye inip köprü geçişi için müsait şartlar oluşuncaya kadar durumun düzeltilmesi ile meşgul olunacağı bildirilmekte idi¹⁸¹.

Rusların yağmur yağdırma tekniğini, aralarında bulunan Türkler vasıtasıyla uyguladıkları şüphesizdir. İsveç elçisinin 1736 yılında, Osmanlı hükûmetine sunduğu, Rus ordusunun 1718 yılındaki durumu ile ilgili rapora bakıldığında, Rus ordusu içinde yer alan Kalmuk askerinin, sayı itibarı ile ciddi bir yekûn tuttuğu görülmektedir. Bu rapora göre, çarlık muhafız kuvvetleri dahil, toplam 372.922 kişiden meydana gelen Rus ordusunda 104.000 kişilik Kalmuk askeri bulunuyordu¹⁸². Diğer taraftan, Rusların içinde bulunan Türk asıllı topluluklar Kalmuklar'dan ibaret olmayıp, bugün Rus olarak bilinen 500'den fazla sülâlenin Türk asıllı olduğu isbatlanmıştır¹⁸³.

XVIII. yüzyılda Rusya'nın büyüme arzusu ile hız kazanan Osmanlı-Rus savaşlarında, bunlara benzer başka sel ve köprü felâketlerine daha rastlamak mümkündür. Bu hadiselerin ardında da aynı usûl ve teknik ile yağdırılan yağmurların olabileceğini gözardı etmemek gerektiği kanaatindeyim. Meselâ aynı usûl ile yağmur yağdırıldığına dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamakla birlikte, aynı savaşlar esnasında Sadaret'in sunduğu arzılardan birinde "Prut Nehri dahi Han Tepesi tarafında sahraya taşıp, geçit vermeyip, geçit olan bir

¹⁸⁰ Kesbî, a.g.e., Millet Kütüphanesi, Nr. 484, v. 58b.

¹⁸¹ "Tuna'nın hâlî el-ân kemâ-î's-sâbık tuğyân üzere olmakda. Tuna nüzûl edüp cisrden murûr mümkün oluncayadek nizâm-ı hâl ile işügâl olunup..." Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 2380/223.

¹⁸² Kesbî, a.g.e.t, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. Nr. 5943, v. 175a-178a.

¹⁸³ A. H. Halikov, *Rus Tanınan 500 Bulgar-Tatar Türk Asıllı Sülâle*, Türkçeye Çeviren: Mustafa Öner, İstanbul 1995.

iki mahalle Moskovlu kâfiri top ve piyadeler vaz' etmekle..."¹⁸¹ ifadesinden, benzer bir tertibin varlığı hissedilmektedir. Hatta, Yukarıda sunduğumuz, Serdâr-ı ekrem Halil Paşa'nın Tuna Nehri'nin böyle bir tuğyanının ancak 59 yıl önce Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi sarısında görüldüğüne dair raporu, Baltacı'nın da yine Ruslar tarafından aynı usûl ile yağdırılan yağmur felâketine uğratılmak istenmiş olabileceğini akla getirmektedir.

¹⁸¹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 2980/206.